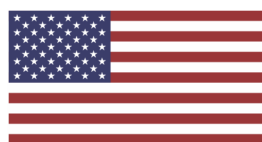

PRIRUČNIK ZA STUDENTE:
**OBAVLJANJE STRUČNE
PRAKSE U PRAVOSUDNIM
INSTITUCIJAMA I ADVOKATURI**

NACIONALNI CENTAR ZA DRŽAVNE SUDOVE –
URED U BOSNI I HERCEGOVINI

**PRIRUČNIK ZA STUDENTE:
OBAVLJANJE STRUČNE PRAKSE
U PRAVOSUDNIM INSTITUCIJAMA
I ADVOKATURI**

SARAJEVO, 2023.

**JAČANJE PRAVOSUDNOG SISTEMA KROZ
UNAPREĐENJE PRAKTIČNOG OSPOBLJAVANJA
STUDENATA PRAVA U BIH
(BIH JUST-ED PROJEKAT)**

Projekat implementira Nacionalni centar za državne sudove
Finansijski podržan od Ministarstva vanjskih poslova SAD / INL

Urednice
Lejla Hasanović, Berina Keč

Dizajn i priprema
Sanin Pehlivanović

Štampa
CPU Printing Company

Izdavač
©NCSC, 2023.

SADRŽAJ

UVOD.....	7
I ZAJEDNIČKA MISIJA PRAVNE PROFESIJE: PRIPREMA STUDENTA PRAVA/DIPLOMIROANOG PRAVNIKA ZA PROFESIONALNU KARIJERU U PRAVOSUĐU ILI ADVOKATURI.....	11
II VAŽNOST OBAVLJANJA STRUČNE STUDENTSKE PRAKSE	13
III FAZE STRUČNE STUDENTSKE PRAKSE	17
3.1. Preporuke za ostvarenje najboljih rezultata studentske prakse	18
3.1.1. Početna faza studentske prakse	18
3.1.2. Središnja faza – faza rada i osnaživanja	19
3.1.2.1. Etika i profesionalizam kao bitan dio stručnog osposobljavanja	19
3.1.2.2. Praktična obuka	27
3.1.3. Završna faza – faza razdvajanja i evaluacije	30
IV LISTA PRAVNIH PITANJA I ZADATAKA PRILIKOM OBAVLJANJA STUDENTSKE PRAKSE	31
4.1. Okvirni plan i prijedlog aktivnosti za obavljanje studentske prakse ...	31
4.2. Lista pravnih pitanja i zadataka prilikom obavljanja studentske prakse.....	33
V OBRASCI ZA UPOTREBU	35
5.1. Izjava o saglasnosti mentora i studenta o obavljanju stručne studentske prakse.....	35
5.2. Izjava o povjerljivosti.....	39

5.3. Dnevnik rada	40
5.4. Obrazac potvrde o obavljenoj stručnoj praksi.....	41
5.5. Pismo preporuke za studente.....	42
5.6. Vježbe samorefleksije	43
5.7. Univerzalni metod pravne analize.....	46

LITERATURA	49
-------------------------	-----------

INFORMACIJE O IZRADI PRIRUČNIKA I ZAHVALNICE

Nacionalni centar za državne sudove – Ured u BiH (“NCSC”) od 01.07.2022. godine implementira projekat “Jačanje pravosudnog sistema kroz unapređenje praktičnog osposobljavanja studenata prava u Bosni i Hercegovini” (“JUST-ED”), uz finansijsku podršku INL/ Ambassade SAD u Sarajevu. Navedeni projekat se nadovezuje na rezultate SLP (“Student Law Practicum”) projekta kojeg je NCSC realizirao u periodu od 2018-2022. godine u partnerskoj saradnji sa šest javnih pravnih fakulteta¹ u BiH. Između ostalog, NCSC podržava organizaciju stručnih studentskih praksi širom BiH na temelju saradnje uspostavljene Okvirnim sporazumom o razumijevanju za unapređenje praktične nastave i obuke za studente prava i diplomirane pravnike (“Okvirni sporazum”). Okvirni sporazum predstavlja jedinstven okvir saradnje koji povezuje ukupno 37 institucija, od čega 6 javnih pravnih fakulteta, 16 sudova, 8 tužilaštava i 6 profesionalnih/strukovnih udruženja u pravosuđu i advokaturi, kao i entitetske centre za edukaciju sudija i tužilaca. Od 2021. godine na temelju Okvirnog sporazuma uspješno su organizirane stručne studentske prakse u 5 gradova u BiH te je 360 studenata obavilo praksu pod vodstvom 125 mentora.

NCSC je poslije realizovanih studentskih praksi organizovao okrugle stolove na partnerskim pravnim fakultetima (Zenica, Istočno Sarajevo i Sarajevo), na kojima su učestvovali studenti, koordinatori studentske prakse, profesori i mentori. Na okruglim stolovima se došlo do niza preporuka za unapređenje studentskih praksi, te je konstatovano da postoji potreba za izradom resursnog materijala koji bi se stavio na raspolaganje studentima prije odlaska na studentsku praksu. Isto tako, na osnovu provedenih anketa sa studentima poslije obavljenih studentskih praksi, više od polovine ispitanih studenata (60%) koji su obavljali praksu u Sarajevu, Istočnom Sarajevu, Zenici i Mostaru smatralo je da bi iskustvo studentske prakse bilo produktivnije da su imali na raspolaganju određeni resursno-informativni materijal, kao podršku prije otpočinjanja prakse.

1 Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Pravni fakultet Univerziteta u Zenici, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Pravni fakultet Univerziteta “Džemal Bijedić” u Mostaru, Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci. Od 2022. u implementaciji projektnih aktivnosti učestvuju i Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru i Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću.

U skladu sa gore navedenim, u sklopu realizacije studentske prakse javila se potreba da se ponudi studentima jedan ovakav resursni materijal, kao priprema i podrška za potrebu njihovog učešća i doprinosa što kvalitetnijem i efikasnijem procesu učenja. U tu svrhu NCSC je izradio resursni materijal koji se nalazi pred vama: *Priručnik za studente: obavljanje stručne prakse u pravosudnim institucijama i advokaturi*. Ovaj Priručnik zajedno sa ranije izrađenim *Priručnikom za mentore za obavljanje stručne prakse studenta prava/pripravnika u pravosudnim institucijama i advokaturi*², predstavlja sveobuhvatan materijal za obavljanje studentske prakse u pravosudnim institucijama i advokaturi u BiH. U pogledu strukture i sadržaja, Priručnik za studente svojevrsan je pandan Priručniku za mentore.

U cilju što svrsishodnije izrade resursnog materijala kao podrške studentima za praktičnu obuku, NCSC je tokom ovog procesa konsultovao pojedine praktičare, koordinate/profesore, kao i studente koji su učestvovali u implementaciji studentskih praksi. Prije svega, uključeni profesori i praktičari, tj. mentori nalazili su se u idealnoj poziciji da zahvaljujući sopstvenom znanju i iskustvu odrede bitne elemente za obavljanje stručne studentske prakse, a u cilju što bolje i kvalitetnije pripreme studenta za praksu u pravosudnoj instituciji ili advokaturi. Isto tako, NCSC je od studenata dobio povratnu informaciju o tome šta im je nedostajalo od informacija prilikom obavljanja stručne prakse, kako bi se iste ugradile u postojeći resursni materijal, što je u konačnici i urađeno.

Ovim putem, zahvaljujemo se svim pravnim fakultetima partnerima projekta JUST-ED, na čelu s dekanima/dekanesama, na podršci u realizaciji ove aktivnosti, kao i na cjelokupnoj podršci u implementaciji aktivnosti projekta JUST-ED. Isto tako, zahvaljujemo se rukovodiocima pravosudnih institucija, svim sudijama, tužiteljima i advokatima koji su prihvatili ne-sebičnu obavezu da budu mentori studentskih praksi, te posebno koordinatorima Okvirnog sporazuma na podršci i saradnji. Konačno, zahvaljujemo se INL-u kao donatoru projekta, koji podržava realizaciju JUST-ED projektnih aktivnosti.

2 Svrha ovog materijala jeste da pruži korisne informacije i alate za upotrebu mentorima praktičarima tokom vođenja praktičnih aktivnosti u okviru stručne prakse sa studentima prava i pripravništva s diplomiranim pravnicima.

UVOD

Praktično učenje studenata prava predstavlja sastavni i u skladu sa odgovarajućim zakonodavnim okvirom čak i obavezujući dio nastavnog procesa na pravnim fakultetima u Bosni i Hercegovini.³ Praktično osposobljavanje se odvija kako unutar tako i van prostorija pravnih fakulteta. Stručna praksa koju studenti mogu obavljati u institucijama vlasti i drugim ustanovama i organizacijama u BiH, a posebno u sudovima ili tužilaštvima i kod advokata, svakako predstavlja najznačajniji vid praktičnog osposobljavanja koje se provodi van prostorija pravnih fakulteta.

Studentska stručna praksa predstavlja oblik iskustvenog ili praktičnog učenja u okviru kojeg studenti prava kroz vlastito iskustvo učenja zasnovanog na praksi potiču rast suštinskog pravnog znanja, stiču praktične vještine i upoznaju se s profesionalnim vrijednostima pravne profesije. Učenje i osposobljavanje pravnika koje je zasnovano na praksi prema tome predstavlja nadogradnju teorijske nastave prava i višestruko unapređuje misiju pravnog obrazovanja. Prije svega, praktična nastava i obuka uključuje studente u aktivno, a ne pasivno učenje, u sklopu kojeg znanje dobijeno praktičnim putem nadopunjuje razumijevanje pravne teorije. Uključenost studenta na aktivan način u rješavanje stvarnih problema predstavlja dodatni motiv za njihovo učenje, čime se u konačnici i olakšava transfer praktičnog znanja između mentora i studenta u okviru iskustvenog učenja.

U skladu s osnovnim postulatima (metodologijom) učenja odraslih, odrasle osobe najefikasnije uče putem vlastitog iskustva, odnosno prakse, i kada su uključeni u mehanizam aktivnog promišljanja tog iskustva. Stručna studentska praksa koja se realizira u sudu, tužilaštvu ili kod advokata/u advokatskoj kancelariji upravo predstavlja takav jedan okvir iskustvenog učenja, u sklopu kojeg studenti dobijaju nove spoznaje i uče na način da poduzimaju praktične radnje i aktivnosti u specifičnom profesionalnom kontekstu. Idealno uz podršku

3 Primjera radi, Zakon o visokom obrazovanju Republike Srpske (čl. 19 / "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 67/20), kao i prethodno važeći Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo (čl. 57 / "Službene novine Kantona Sarajevo", broj 33/17), sadrže obavezu za fakultete da u nastavni proces uključe odgovarajuće praktično osposobljavanje, odnosno praktični rad i stručnu praksu. Dalje, statuti univerziteta u BiH (npr. čl. 184 Statuta Univerziteta u Tuzli, čl. 186 Statuta Univerziteta u Zenici itd.) predviđaju da se praktični rad i stručna praksa mogu organizirati kao sastavni dio nastave.

mentora. Time se studentima daje prilika da se uključe u osnovnu pravničku vještinu, a to je rješavanje problema. Učeći i osposobljavajući se na praktičan način, odrasle osobe su u boljoj prilici da zadrže nove informacije i saznanja, čime se stvaraju pretpostavke za kasniju uspješnu primjenu tog znanja.

To potvrđuju i rezultati anketa⁴ koje je NCSC proveo sa studentima prava i mentorima (sudijama, tužiocima i advokatima), ispitujući njihovo iskustvo i lični osvrt na obavljene studentske prakse. Većina anketiranih studenata (90%) smatra da je studentska praksa u kojoj su učestvovali korisno iskustvo za njihovu buduću karijeru. Studenti dalje smatraju da su najkorisniji aspekti studentske prakse: prilika za rad na stvarnim slučajevima, rad sa mentorom i unapređenje znanja i vještina kroz dobivene povratne informacije o izvršenim radnim zadacima. S iznesenim mišljenjem studenata slažu se i mentori koji su kao najkorisniji dio prakse identifikovali razvoj praktičnih pravnih vještina i bolje razumijevanje teorije kroz praktičnu primjenu stečenih znanja.

Bitno je napomenuti da tokom cjelokupnog procesa praktičnog učenja i osposobljavanja studenata u okviru studentske stručne prakse, učešće sudija, tužilaca i advokata kao mentora predstavlja neizostavnu sponu zahvaljujući kojoj se omogućava transfer početnih praktičnih znanja i vještina na buduće generacije praktičara u pravosuđu. Ovaj Priručnik za studente je namijenjen studentima koji po prvi put ulaze u pravosudne institucije i advokaturu radi obavljanja studentske prakse, a sve s ciljem da posluži kao koristan izvor informacija i praktičnih alata koji mogu olakšati i doprinijeti kvalitetnijoj provedbi programa praktičnog osposobljavanja, na način da studenti potpuniše shvate značaj prilike koju su dobili i da istu što bolje iskoriste.

Priručnik za studente: obavljanje stručne prakse u pravosudnim institucijama i advokaturi sadržajno i strukturno se oslanja na *Priručnik za mentore o obavljanju stručne prakse studenata/pripravnika u pravosudnim institucijama i advokaturi*, te u značajnom djelu sadrži presjek pozitivnih međunarodnih praksi u ovoj oblasti.

U pogledu njegove strukture, prvo poglavlje se bavi temom misije pravne profesije u sklopu koje se poseban značaj daje pitanju pripreme studenata prava za buduću karijeru u pravosuđu i advokaturi. U ovom poglavlju predstavljeni su vodeći principi pravne profesije te odgovornosti pravnih fakulteta, pravosudnih institucija i profesionalnih udruženja pravnika kao njenih institucionalnih aktera. U cjelokupnom procesu ostvarenja misije pravne profesije i njene društvene uloge važno mjesto zauzima i obrazovanje studenata prava kao budućih profesionalaca.

4 NCSC je uz podršku i učešće partnera u sklopu projekta JUST-ED tokom 2022/2023. akademske godine anketirao studente i mentore (sudije, tužioce i advokate) sa četiri lokacije u BiH (Sarajevo, Mostar, Zenica, Istočno Sarajevo). U anketiranju je učestvovalo 57 mentora i 109 studenata, koji su podijelili sopstveno iskustvo realizacije stručne studentske prakse.

U narednom poglavlju pod nazivom “Važnost obavljanja stručne studentske prakse” predstavljene su osnovne karakteristike ovog oblika praktičnog učenja i vrijednosti istog za profesionalni razvoj studenta i bolje razumijevanje pravničke karijere. Vrijednost iskustva učenja zasnovanog na praktičnoj primjeni stečenog teorijskog znanja pod mentorstvom stručnjaka iz prakse potkrijepljena je rezultatima istraživanja u oblasti andragogije.

Treće poglavlje priručnika pruža praktične savjete za tri faze stručne studentske prakse : 1) početnu fazu; 2) središnju fazu – fazu rada i osnaživanja i 3) završnu fazu – fazu razdvajanja i evaluacije iskustva. Kao ključne oblasti rada sa mentorima tokom stručne prakse identificirane su oblasti: 1) etike i profesionalizma i 2) praktična obuka. Kada je riječ o etici i profesionalizmu, korisnicima Priručnika stavljeni su na raspolaganje praktični alati za uspješno razumijevanje i integraciju glavnih etičkih i profesionalnih principa. Savjeti za praktičnu obuku, koja ujedno predstavlja i najznačajniji segment stručne prakse, predstavljani su kroz tabelarni prikaz smjernica i pitanja čija je svrha podsticanje razvoja konkretnih praktičnih pravnih vještina.

Lista pravnih pitanja i zadataka i okvirni plan i prijedlog aktivnosti za obavljanje studentske prakse predstavljani su u četvrtom poglavlju Priručnika. Uzimajući u obzir ograničenja učešća studenata u pojedinim radnjama i aktivnostima, kao i ograničeno vremensko trajanje stručne prakse, kreirana je lista pitanja u okviru pojedinačnih tematskih oblasti kako bi se studenti adekvatno pripremili za stručnu praksu i preuzeli aktivno učešće u ostvarenju ciljeva učenja.

Peto, ujedno i posljednje poglavlje, sadrži praktične alate (dokumente i obrasce) koji se mogu koristiti za potrebu detaljnijeg strukturiranja odnosa sa mentorom, utvrđivanje ciljeva učenja i evaluaciju obavljene stručne prakse.

Za kraj, napominjemo da se svi izrazi koji su radi preglednosti u ovom priručniku dati u jednom gramatičkom rodu bez diskriminacije odnose i na muškarce i na žene.

I ZAJEDNIČKA MISIJA PRAVNE PROFESIJE: PRIPREMA STUDENTA PRAVA/DIPLOMIROANOG PRAVNIKA ZA PROFESIONALNU KARIJERU U PRAVOSUĐU ILI ADVOKATURI

Misija i vizija pravne profesije rukovode se krovnim principima i odgovornostima koji su povezani s pravnom profesijom.

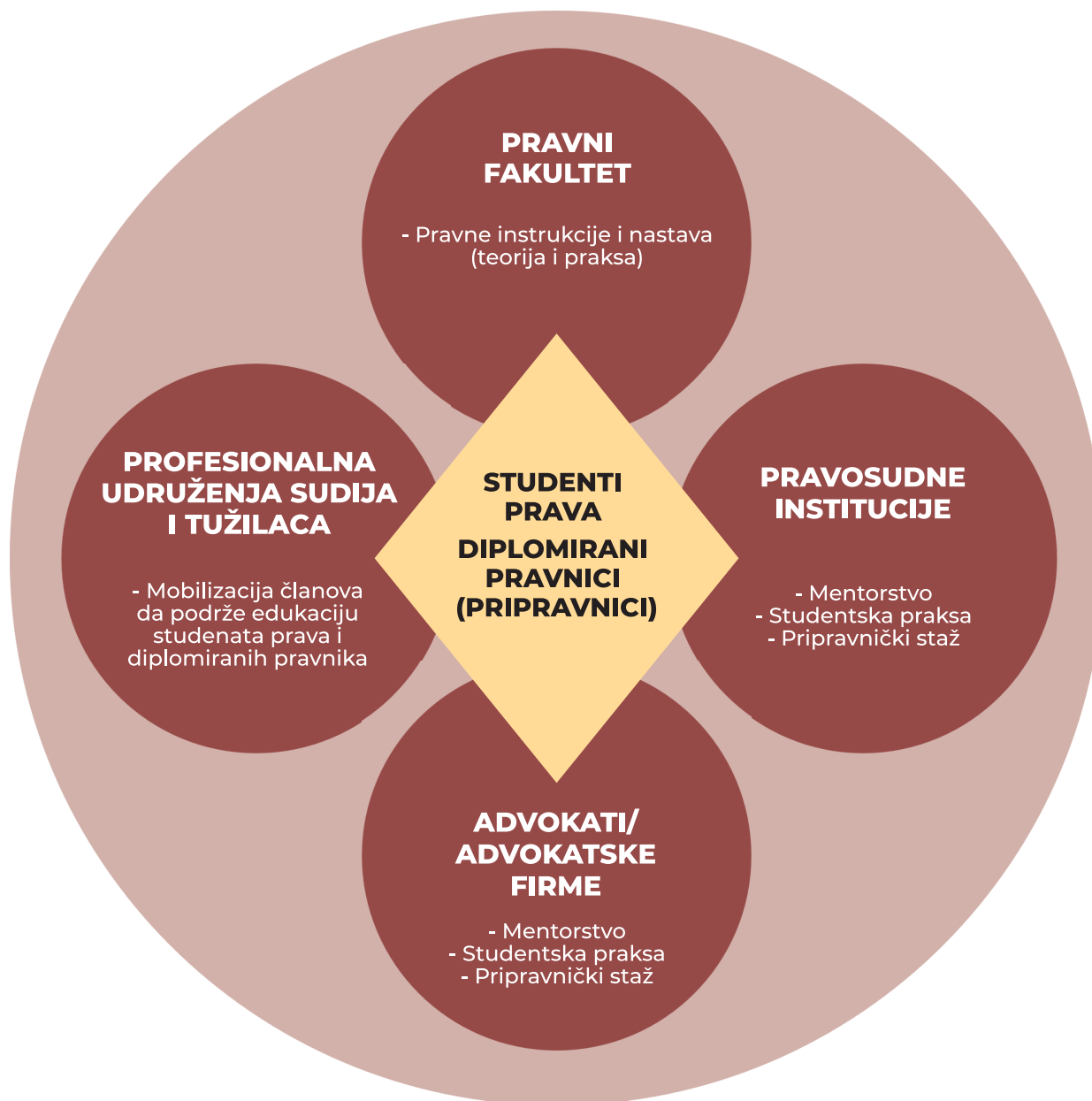
Vodeći principi

- Osiguravanje i održavanje povjerenja javnosti u pravnu profesiju
- Uspostavljanje visokih standarda profesionalnog ponašanja za pravnike
- Osiguravanje da pravnici budu stručni u primjeni prava i da ga nepristrasno primjenjuju
- Promoviranje politika kojima se olakšava pristup pravdi i promovira vladavina prava
- Promoviranje holističke saradnje u cijelom pravosudnom sektoru

Odgovornosti

- Izraditi standarde učenja, profesionalne stručnosti i etičkog i profesionalnog ponašanja za pravnike
- Propisati ograničenja u odnosu na to ko može pružati pravne usluge srazmjerno željenim ciljevima
- Educirati i obučavati pravnike, uključujući studente prava
- Podržati pružanje pravnih usluga u lokalnim zajednicama
- Odati priznanje pravnicima zbog njihovog služenja profesiji ili zajednici

U nastavku je predstavljen dijagram kao vizuelni opis uloga institucija unutar pravne zajednice u pripremi studenta prava i diplomiranog pravnika za pravnu profesiju.

Kao što je vidljivo, studenti prava, odnosno diplomirani pravници, zauzimaju središnje mjesto u ostvarenju misije pravne profesije, koja se pored reformskih zahvata usmjerenih na unapređenje organizacije i funkcionisanja pravne profesije, može ostvariti i većom posvećenošću unapređenju kvalitete obrazovanja pravnika, i to posebno mlađih generacija kao budućih lidera u ostvarenju zaštite vladavine prava.

II VAŽNOST OBAVLJANJA STRUČNE STUDENTSKE PRAKSE

“Reci mi i zaboravit ću. Pokaži mi i možda ću zapamtiti. Uključi me i razumjeti ću”⁵

Da bi se određeno iskustvo učenja moglo okarakterizirati kao stručna studentska praksa potrebno je da ispunjava sljedeće uslove: ⁶

1. Praktično iskustvo mora biti takvo da pruža mogućnost primjene znanja stečenog u nastavi;
2. Naučene vještine ili znanja moraju biti prenosive, tj. primjenjive u druge radne sredine;
3. Iskustvo praktičnog učenja ima definisan početak i kraj, te opis poslova;
4. Postoje jasno definisani ciljevi prakse koji su povezani sa profesionalnim ciljevima;
5. Postoji nadzor od strane stručnjaka (mentora) sa odgovarajućim obrazovnim i/ili profesionalnim iskustvom;
6. Postoji redovna povratna informacija od strane mentora;
7. Postoje resursi, oprema i objekti koje obezbjeđuje institucija domaćin koji podržavaju ciljeve učenja.

U okviru inicijative za naučnu edukaciju osnovane od strane dobitnika Nobelove nagrade Carla Wiemana proveden je niz eksperimenata koji potvrđuju korist interaktivnih metoda podučavanja kao i tezu da je sam metod prenošenja znanja važniji nego osoba koja prenosi znanje. 2011. godine objavljeni su rezultati studije provedene na dvije grupe studenata

5 Konfučije, kineski filozof i socijalni reformator koji je djelovao u 5. vijeku prije nove ere. Izjava se pripisuje i Benjaminu Franklinu, US državljaninu iz 18. vijeka.

6 Externships: A Signature Pedagogy for the Apprenticeship of Professional Identity and Purpose. Kelly S. Terr 2009 Journal of Legal Education. Dostupno na: https://core.ac.uk/display/235992514?utm_source=pdf&utm_medium=banner&utm_campaign=pdf-decoration-v1; ABA Standards for Approval of Law Schools. Dostupno na: https://www.americanbar.org/content/dam/aba/publications/misc/legal_education/Standards/2016_2017_standards_chapter3.authcheckdam.pdf; Guidelines for Internship Program iNTOSAI Capacity Building Committee. Dostupno na: INTOSAI Capacity Building Committee | Guideline for Internship Programs and Technical Visits (2016) ENG (intosaicbc.org); Defining Experiential Legal Education. Dostupno na: <https://digitalcommons.tourolaw.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=jel>, pristupljeno: 01.06.2023.

na Univerzitetu Britanske Kolumbije u Kanadi.⁷ Prvu grupu činili su studenti koje je podučavao iskusni profesor tradicionalnom metodom tzv. *ex cathedra* predavanja, dok je drugu grupu studenata podučavao docent uz primjenu interaktivnih metoda učenja zasnovanih na dostignućima kognitivne psihologije. Rezultati istraživanja su pokazali da su studenti iz druge grupe bili dvostruko više angažovani na nastavi nego njihove kolege iz prve grupe kao i da su ostvarili gotovo dvostruko bolje rezultate na završnom testiranju. Također, prisustvo na interaktivnoj nastavi povećalo se za 20% u odnosu na prvu grupu gdje se prisustvo studenata vremenom smanjivalo.

Dakle, učešćem studenata u interaktivnoj nastavi mogu se ostvariti dvostruko bolji rezultati učenja formalnog, teorijskog znanja. Pri tome treba voditi računa da su predmetna istraživanja uglavnom uključivala studente prirodnih nauka. U tom smislu, interaktivne metode podučavanja mogu za studente prava biti i od još većeg značaja, naročito ako uzmemo u obzir studente koji imaju ambicije postati tužioc, sudije ili advokati.

S druge strane, u nauci o obrazovanju odraslih, andragogiji, pored formalnog postoji i neformalno znanje sa kojim se povezuju i praktične pravne vještine. Neformalno znanje i praktične pravne vještine gotovo je nemoguće podučavati tradicionalnim metodama bez interakcije. Za sticanje ove vrste znanja nije dovoljna ni interakcija učitelja i učenika, već i pružanje mogućnosti učeniku da uči dok radi (*learning-by-doing*). Prvi korak za studente prava je učešće u pravnim klinikama koje se organiziraju na pravnim fakultetima. Pravne klinike omogućavaju simulaciju određenog dijela radnog procesa. Iako su pravne klinike veoma značajne aktivnosti koje doprinose razvoju praktičnih pravnih vještina, ipak se radi o simuliranim radnim uslovima i simuliranim ulogama u manje ili više poznatom okruženju. Zbog toga je velika prednost onih pravnih fakulteta koji tokom studiranja omogućavaju svojim studentima priliku da obave stručnu studentsku praksu u autentičnom radnom okruženju.

Sa stanovišta andragogije, neformalna znanja, između ostalog praktične vještine se često razvijaju u situacijama i kontekstima u kojima se izvode (primjenjuju), stoga su društvene i kontekstualne. U praksi, veliki dio znanja koje se koristi je prećutno. Znanje o tome kako transformirati formalno teorijsko znanje i učiniti ga prilagođenijim kontekstu može se posmatrati kao meta-kognitivna vještina.⁸ Pod meta-kognitivnim vještinama podrazumijevaju se vještine koje osobi omogućavaju svijest o onome šta zna, o onome šta ne zna i o načinu na koji to može naučiti. Dakle, ove vještine omogućavaju osobi da odredi ciljeve svoga učenja, da izabere strategije za ostvarenje tih ciljeva i kontroliše cjelokupni proces učenja.

7 Less Talk, More Action: Improving Science Learning. The New York Times. Dostupno na: <https://www.nytimes.com/2011/05/13/science/13teach.html>, pristupljeno: 12.04.2023.

8 Schön DA. *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. (1983). New York.

Sljedeći benefiti obavljanja stručne studentske prakse za studente prava posebno se izdvajaju:⁹

- *Primjena znanja stečenog na pravnom fakultetu u stvarnom radnom okruženju* – Nastavni plan i program tokom studiranja osmišljen je na način da osposobi buduće pravnike da razvijaju logiku pravnog razmišljanja, tj. da steknu osnovno razumijevanje pravnih pravila i propisa koji čine pravni poredak. Formalno obrazovanje je nezamjenjiva osnova koju je neophodno nadograditi praktičnim iskustvom koje će omogućiti primjenu, odnosno kontekstualizaciju stečenog teorijskog znanja. Složenost stvarnih predmeta zahtjeva razvoj posebnih vještina koje će omogućiti transformaciju i prilagođavanje stečenog znanja konkretnoj situaciji i konkretnom pravnom problemu. Imajući na umu da je svaki pravni predmet poseban i ima svoje specifičnosti koje zahtijevaju i specifičan pristup, studenti prava kroz stručnu studentsku praksu imaju priliku da formalno-pravnim pravilima daju stvarni materijalno-pravni sadržaj.
- *Razvoj novih vještina* - Iskustvo stručne prakse omogućit će studentima da na vlastitom primjeru, kao i na primjeru mentora i drugih kolega, spoznaju da je učenje cjeloživotni proces. Prilikom prve interakcije sa radnom sredinom i kolegama osvještava se važnosti otvorenog pristupa ka vlastitom razvoju kroz učenje dva seta vještina. Prve su strogo profesionalne vještine (od eng. hard skills), a druge, ništa manje bitne, su tzv. interpersonalne, meke (od eng. soft skills) vještine.
- *Networking (profesionalno umrežavanje)* – Stručna studentska praksa prva je prilika za sticanje vrijednih poznanstava sa budućim kolegama i kolegicama. Postoji velika vjerovatnoća da će, pored upoznavanja sa mentorom, biti prilika i za upoznavanje i drugih uposlenika pravosudne institucije. Profesionalno umrežavanje omogućit će povezivanje sa ljudima koji imaju slična polja interesovanja i koji mogu podijeliti svoja profesionalna iskustva, kao i vrijedne informacije koje mogu biti od značaja za buduće planiranje karijere.
- *Preispitivanje profesionalnih ciljeva* – Praktično iskustvo bit će odličan test postavljenih profesionalnih ciljeva i uvjerenja. Moguće je da će studenti nakon stručne prakse potvrditi svoja uvjerenja da je karijera u pravosuđu ili advokaturi i u konkretnoj pravnoj oblasti pravi izbor za njih. Isto tako, moguće je da će ustanoviti da takav profesionalni put ipak nije za njih i da takav vid rada ne odgovara profesionalnim interesima i/ili ličnim stavovima i vrijednostima pojedinca. Pravi pristup ovom iskustvu omogućit će dodatno jačanje motivacije, ili promjene i prilagođavanja profesionalnih ciljeva, kao i promjene fokusa interesovanja na fakultetu i unapređenje znanja i vještina u nekim drugim pravnim oblastima.

9 Gaining experience during law school: what you need to know. Ohio Norton University. Dostupno na: <https://law.onu.edu/news/gaining-experience-during-law-school-what-you-need-know>; Reasons Why Internship is Important for Law Students. Blog Ip Leaders. Dostupno na: <https://blog.ipleaders.in/why-internship-are-important/>, pristupljeno: 11.05.2023.

- *Veća konkurentnost na tržištu rada* – Dobro stečeno teorijsko znanje i dobri akademski rezultati (prosjeck ocjena) samo su ulaz u konkursnu proceduru/intervju prilikom pronalaska prvog zaposlenja. Praktična znanja i vještine stečena tokom obavljanja stručne prakse ključan su faktor za predstavljanje kandidata u procesu zapošljavanja kao vrijednog i spremnog za učenje. Također, ovo iskustvo pokazuje razumijevanje kandidata za primjenu stečenog teorijskog znanja u konkretnim okolnostima, a svakako može poslužiti i kao dokaz o posjedovanju dodatnih, interpersonalnih vještina koje svi poslodavci smatraju poželjnim. Dobro obavljena praksa, preporuka od mentora kao i sposobnost studenta da na adekvatan način predstavi svoje iskustvo i dokaže posjedovanje konkretnih vještina pružiti će kandidatu izvjesnu prednost u procesu zapošljavanja.
- *Prilika za samopromociju potencijalnom poslodavcu* – Uz sve što je navedeno, jaka motivacija za uspješno obavljanje stručne prakse može se pronaći i u tome da upravo u instituciji domaćinu na osnovu dobrih rezultata studenti mogu dobiti priliku za pripravništvo nakon završetka pravnog fakulteta.

III FAZE STRUČNE STUDENTSKE PRAKSE

Ciljevi stručne studentske prakse koji se odnose na unapređenje praktičnih znanja i vještina i razvoj profesionalnog identiteta ostvaruju se kroz aktivno učešće studenta i mentora kao dva ključna aktera. Prilika za primjenu stečenih teorijskih znanja i uspostavljanje odnosa sa mentorom najvrjedniji su segmenti stručne studentske prakse. Očekivanja za određenim ponašanjem postoje na obje strane. Tako, s jedne strane studenti koji obavljaju stručnu studentsku praksu od svog mentora očekuju prilike za praktično usavršavanje, davanje povratne informacije o obavljenim radnim zadacima i ishodima stručne studentske prakse, podrške u profesionalnom usmjeravanju, te konačno podrške u daljoj karijeri kroz davanje preporuka. S druge strane mentori očekuju od studenata aktivnu participaciju, zainteresiranost, inicijativu, otvorenost za prijem povratnih informacija, kao i specifična znanja koja će omogućiti određeni stepen samostalnosti prilikom obavljanja radnih zadataka.

Osnovne faze stručne studentske prakse, odnosno mentorskog odnosa su:¹⁰

- faza inicijacije koja podrazumijeva iskazivanje zainteresiranosti za obavljanje stručne studentske prakse, aktivnu ulogu u koordinaciji i organizaciji termina obavljanja stručne prakse i odlaska u instituciju, te uspostavljanje prvog kontakta i izgradnja odnosa zasnovanog na povjerenju i uzajamnom poštovanju;
- središnja faza, odnosno faza rada i osnaživanja koja podrazumijeva ostvarenje individualnih ciljeva stručne studentske prakse kroz izvršavanje dodijeljenih radnih zadataka, razvoj praktičnih vještina, uspostavljanje profesionalnog odnosa sa mentorom, lični i profesionalni razvoj na temelju povratnih informacija mentora;
- faza razdvajanja u kojoj je naglasak na evaluaciji cjelokupnog iskustva, ishoda učenja i odnosa sa mentorom kroz popunjavanje obrazaca o samoevaluaciji i drugih obrazaca;
- faza redefiniranja odnosa koja može uslijediti u slučaju zapošljavanja u instituciji u kojoj je praksa obavljena.

¹⁰ Priručnik za mentore: obavljanje stručne prakse studenata/pripravnika u pravosudnim institucijama. Nacionalni centar za državne sudove, 2019, str. 17.

3.1. Preporuke za ostvarenje najboljih rezultata studentske prakse

Svaka od ovih faza stručne studentske prakse podjednako je važna. Strukturiranje stručne studentske prakse primarna je zadaća mentora, no svojom aktivnom ulogom i pripremljenošću studenti mogu značajno utjecati na tok i ishod stručne prakse. U nastavku su predstavljene smjernice za ponašanje u različitim stadijima stručne studentske prakse koje će podržati razvoj vlastite odgovornosti u procesu stručnog osposobljavanja i pomoći da ona bude relevantno iskustvo u razvoju ličnog i profesionalnog identiteta budućih pravnika.

3.1.1. Početna faza studentske prakse

I) Prije dolaska na praksu preporučuje se sljedeće:

- razmatranje u kojim institucijama/advokatskim kancelarijama postoji mogućnost obavljanja stručne studentske prakse i izbor institucije u skladu sa vlastitim preferencijama studenta;
- aktivno učešće u koordinaciji aktivnosti vezanim za stručnu praksu uz nastojanje pravovremenog usklađivanja fakultetskih i privatnih obaveza na način koji će omogućiti punu posvećenost stručnoj praksi;
- informisanje o organizaciji i načinu funkcionisanja institucije u kojoj će se stručna praksa obavljati, kao i informisanje o mentoru, predmetima i aktivnostima institucije ili advokatske kancelarije;
- vršenje samorefleksije kroz vježbe #1, #2, #3 (vidi poglavlje V) prije početka stručne studentske prakse i definiranje vlastitih ciljeva učenja.

II) Po dolasku na stručno osposobljavanje:

- dolazak na vrijeme prije prvog termina, odnosno orijentacionog sastanka;
- razmišljanje o načinu predstavljanja sebe i svojih profesionalnih ciljeva mentoru, izrada kratke biografije;
- pribavljanje što više korisnih informacija od mentora ili koordinatora o planu realizacije stručne prakse, priprema i postavljanje formulisanih pitanja na temelju vlastitih očekivanja o ishodima prakse.

3.1.2. Središnja faza – faza rada i osnaživanja

Središnja faza stručne studentske prakse je najzahtjevnija i najdugotrajnija faza u kojoj se zacrtani ciljevi trebaju ostvariti. Polazna tačka je adekvatna priprema, samoevaluacija i uspostavljanje dobrih temelja u odnosu sa mentorom kako bi se postigla realna procjena vlastitih mogućnosti, uspješna komunikacija i pravovremeno dobijanje povratnih informacija. Dva važna područja na kojima je fokus rada studenata pod mentorstvom sudija, tužilaca i advokata su područje etike i profesionalizma i područje praktične obuke.

Vodeći se najboljim praksama u postupanju mentora, u nastavku su predstavljene smjernice i savjeti prilagođeni nivou znanja i iskustvu studenata kako bi se osiguralo uspješno savladavanje temelja profesionalnog i etičkog postupanja pravnika i razvoj relevantnih i primjenjivih praktičnih pravnih vještina.

3.1.2.1. Etika i profesionalizam kao bitan dio stručnog osposobljavanja

Stručna studentska praksa za mnoge je prvi susret sa pravnom profesijom i prvo praktično iskustvo, te je stoga upoznavanje sa osnovama etičkog i profesionalnog postupanja pravnika prvi korak za uspješno obavljanje studentske prakse i razumijevanje društvene uloge i misije pravne profesije. Pitanja i odgovori u nastavku osmišljeni su sa ciljem boljeg razumijevanja osnovnih postulata u ovoj oblasti, kao i podsticanja na samostalno rasuđivanje pravnih instituta i slučajeva s aspekta etike i profesionalizma.

- **Zašto je etika i profesionalizam bitan dio stručne studentske prakse? Koja je svrha regulacije principa etičkog i profesionalnog postupanja i propisivanja načina njihove primjene?**

Značaj pravne profesije, odnosno društvene uloge koju imaju sudije, tužioc i advokati, ogleda se u tome što se bez njihovog etički i profesionalno korektnog postupanja ne može ostvariti vladavina prava u segmentu institucionalne i procesne garancije zaštite ljudskih prava i sloboda.

Institucionalna i procesna zaštita ljudskih prava i sloboda zagwarantiranih najvišim pravnim aktom – Ustavom, kao i Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i sloboda, ostvaruje se upravo putem pravne profesije. Osnovna svrha postojanja propisa o etici je u pružanju pozitivnog modela ponašanja svih učesnika u određenom (sudskom) postupku.

Primjena etičkih načela treba poslužiti jačanju svijesti o ličnoj i profesionalnoj odgovornosti, savjesnosti i učinkovitosti u obnašanju sudijske i tužilačke funkcije i advokatske dužnosti, stalnom razvijanju i unapređivanju međuljudskih odnosa, kao i odnosa prema zaposlenicima i učesnicima sudskih postupaka. Sudija, tužilac i advokat trebaju imati visoke etičke standarde, te je potrebno da u obavljanju svojih dužnosti osiguraju zakonito i pravovremeno pružanje pravne zaštite i jačanje povjerenja javnosti u pravednost i učinkovitost pravosudnog sistema.¹¹

Da bi služili javnosti i održavali integritet profesije, sve (buduće) sudije, tužioci i advokati moraju u svakom trenutku primjenjivati visok nivo standarda etike i profesionalizma. Identificiranje etičkih pitanja i problema te, u skladu s tim, donošenje informiranih i argumentiranih odluka o etičkim pitanjima vještina je koja se uči i kojoj se treba pokloniti dužna pažnja u sklopu praktičnog osposobljavanja tokom stručne studentske prakse.¹²

- **Kojim se propisima reguliše etičko i profesionalno postupanje pripadnika pravne profesije?**

U pravnom sistemu Bosne i Hercegovine osnovna etička načela i profesionalna pravila postupanja sudija, tužilaca i advokata razrađena su Kodeksom sudijske etike, Kodeksom tužilačke etike i Kodeksom advokatske etike.¹³ Najznačajniji akti kojima se uređuje oblast etike i profesionalizma nosioca pravosudnih funkcija i advokata, donijeti su na temelju međunarodnih standarda za očuvanje integriteta, nezavisnosti i profesionalizma pravnika. Osnovni principi posebno se razrađuju u sljedećim dokumentima: Osnovna načela nezavisnosti pravosuđa” (tzv. Singhvi deklaracija)¹⁴, Smjernice o ulozi tužioca (UN),¹⁵ Povelja sudija u Evropi, Osnovna načela nezavisnosti sudstva (Ujedinjene nacije)¹⁶, Pravila ponašanja za evropske pravnike (Savjet Advokature i advokatskih komora Evrope)¹⁷, Međunarodni etički kodeks (Međunarodna advokatska komora)¹⁸ i drugi.

11 Preuzeto iz Priručnika za studente – Pravna klinika: “Vještine zastupanja stranaka u krivičnom postupku”, Nacionalni centar za državne sudove - Ured u BiH, 2019.

12 Gregory L. Ogden, The Problem Method in Legal Education (1984), Journal of Legal Education, 34/4, str. 654–673., pristupljeno: 12. 1 2023.

13 Kodeks sudijske etike (Sl. glasnik BiH, br. 13/06, 24/15 i 94/18); Kodeks tužilačke etike (Sl. glasnik BiH, br. 13/06 i 32/15); Kodeks advokatske etike FBiH; Kodeks etike advokata RS.

14 Dostupno na: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2014/03/SR-Independence-of-Judges-and-Lawyers-Draft-universal-declaration-independence-justice-Singhvi-Declaration-instruments-1989-eng.pdf>, pristupljeno: 05.05.2023.

15 Dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/guidelines-role-prosecutors>, pristupljeno: 05.05.2023.

16 Dostupno na: <https://media.cgo-cce.org/2013/06/15-Osnovna-nacela-nezavisnosti-sudstva.pdf>, pristupljeno: 05.05.2023.

17 Dostupno na: <https://advokatskakomora.ba/wp-content/uploads/2022/11/18.-Pravila-ponasanja-za-evropske-pravnike-LATN.pdf>, pristupljeno: 05.05.2023.

18 Dostupno na: <https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=DAD036E7-AF03-4BFC-806B-6A5CA4A0775A>, pristupljeno: 05.05.2023.

• **Koji su osnovni standardi etičkog i profesionalnog postupanja?**

Detaljnijim uvidom u navedene etičke kodekse, kao i u druge akte kojima se uređuje pravosuđe, moguće je uočiti niz standarda i pravila koji se mogu izdvojiti kao generalni standardi etičkog i profesionalnog postupanja svih aktera pravosuđa. Uočljivo je da je očuvanje nezavisnosti, nepristrasnosti i integriteta ključna zajednička obaveza. Nezavisnost, nepristrasnost i integritet su pojmovi podložni širokom tumačenju, te ih je stoga svrsishodno povezati s konkretnim standardima i pravilima postupanja vezanim za sprečavanje sukoba interesa koji se prožimaju kroz normativni okvir etičkog i profesionalnog postupanja sudija, tužilaca i advokata, a kako je i predstavljeno u sljedećoj tabeli. Također, u tabeli su predstavljeni i odgovarajući članovi trenutno važećih zakona i pravni izvori koji se odnose na konkretne standarde, a koji propisuju sankciju ili zahtjev za određenim ponašanjem.

SPREČAVANJE SUKOBA INTERESA	
SUDIJA/TUŽILAC	ADVOKAT
NEZAVISNOST, NEPRISTRASNOST I INTEGRITET	
PRIMJENA odredbi procesnog prava o izuzeću sudije/tužioca/zastupnika (ZKP BiH čl. 29. – 34 i 379., ZKP FBiH čl. 39.- 44. i čl. 400., ZKP RS čl. 37.- 42. i čl. 368.) i odredbi procesnog prava o isključenju branioca (ZKP BiH čl. 42., ZKP FBiH čl. 56. , ZKP RS čl. 50.)	
ZABRANA ZLOUPOTREBE POLOŽAJA	
ZABRANA zloupotrebe položaja radi ostvarenja privatnih interesa (KZ BiH čl. 220., KZ FBiH čl. 383., KZ RS čl. 315.)	ZABRANA zloupotrebe u odnosu prema klijentu
ZABRANA primanja dara/mita čija je namjera utjecanje na odluke u postupku (KZ BiH čl. 217., KZ FBiH čl. 380., KZ RS čl. 318.)	DUŽNOST zaštite interesa klijenta zakonitim sredstvima
ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA / ZABRANA DISKRIMINACIJE	
ZABRANA postupanja s pristrasnošću i predrasudama	ZABRANA odbijanja pružanja pravne pomoći izuzev u slučajevima predviđenim Zakonom o advokaturi
OPĆA ZABRANA VRŠENJA NESPOJIVIH DUŽNOSTI/POSLOVA	
ZABRANA obavljanja dužnosti koje mogu imati negativan utjecaj na ugled, nezavisnost, nepristrasnost	
ZABRANA članstva u rukovodećim organima javnih i privatnih pravnih osoba	
POLITIČKA NEZAVISNOST	
ZABRANA članstva u političkim strankama, vršenja dužnosti u organima političkih partija, odnosno udruženjima ili fondacijama povezanim s političkim partijama	ZAHTJEV da advokat bude politički nezavisan i nezavisan u odnosu prema državnim organima

EX PARTE KOMUNIKACIJA

ZABRANA svakog vida (ex parte) komuniciranja strana u postupku

PROFESIONALNOST ODNOSA

ZABRANA da se lični prijateljski odnosi strana u postupku ispoljavaju i da se stvara utisak postojanja takvih odnosa prilikom postupanja u predmetu (odredbe o izuzeću)

POVJERLJIVOST INFORMACIJA

ZABRANA odavanja povjerljivih informacija (čl. 5 i čl. 58. Zakona o advokaturi FBiH, čl. 21, i čl. 99. Zakona o advokaturi RS, KZ BiH čl. 164., KZ FBiH čl. 388, KZ RS čl. 323. čl. 259.)

ZABRANA javnog komentiranja završenih i predmeta koji su u toku (Smjernice za nosioce pravosudne funkcije prilikom istupanja u javnosti)

DUŽNOST čuvanja advokatske tajne

- **Ko vrši nadzor s aspekta etičkog i profesionalnog postupanja unutar pravne profesije?**

Postupanje sudija, tužioca i advokata u skladu sa standardima etičkog i profesionalnog postupanja osigurava se kroz uspostavljanje nadzorne funkcije od strane organa koji su donijeli navedene kodekse. To znači da su Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH i nadležna Advokatska komora odgovorni za prevenciju i sankcionisanje kršenja etičkih kodeksa nosioca pravosudnih funkcija i advokata. Drugim riječima, pravna profesija je odgovorna za etičko i profesionalno postupanje jer, za razliku od drugih profesija u kojima se može uspostaviti eksterna kontrola, nije moguće da tu dužnost obavlja bilo ko drugi osim samih pravnika koji su najbolji poznavaoi prava.

U tome leži specifičnost pravne profesije, nadzor je moguće uspostaviti samo unutar iste profesije pa su stoga individualna odgovornost i samoprocjena ključne za očuvanje misije pravne profesije. Ovakva regulacija je međunarodni standard, no u mnogim diskusijama ovakav pristup se kritički razmatra i to sa aspekta jednog od osnovnih pravnih načela *Nemo iudex in causa sua*, načela koje propisuje da niko ne može biti sudija u vlastitoj stvari.

- **Koje su sankcije za neetičko i neprofesionalno postupanje?**

Osiguranje postupanja nosioca pravosudnih funkcija u skladu sa etičkim načelima ostvaruje se na temelju Zakona o visokom sudskom i tužilačkom vijeću BiH¹⁹ kojim se propisuje način podnošenja pritužbi na rad nosioca pravosudnih funkcija, uvjeti i način provođenja disciplinskog postupka kao i disciplinske mjere od kojih je najteža razrješenje dužnosti. Slične odredbe nalaze se i u Zakonu o advokaturi kojim se obrazuje disciplinski sud

19 Zakon o visokom sudskom i tužilačkom vijeću Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 25/04, 93/05, 48/07 i 15/08)

i disciplinski tužioci kao nadležni organi komore u slučaju kršenja profesionalnih i etičkih standarda postupanja advokata. Pored navedenih zakonskih akata, postoji niz podzakonskih akata kojima se detaljnije uređuje način uspostavljanja individualne odgovornosti zbog ne-profesionalnog i neetičkog postupanja, kao i niz smjernica kojim se daju obavezujuće upute, odnosno zabrane u različitim sferama djelovanja nosioca pravosudnih funkcija poput Smjernica za sprečavanje sukoba interesa te Smjernica za nosioce pravosudne funkcije prilikom istupanja u javnosti.

Upoznavanje sa normativno pravnim okvirom iz ove oblasti nije potpuno bez poznavanja materijalnog krivičnog prava. Svako postupanje suprotno odredbama etičkih kodeksa i drugih akata kojima se nalažu ili zabranjuju određena postupanja može se, s obzirom na stepen ugrožavanja zaštićenog dobra i stepen krivice počinioca, okvalificirati kao lakši ili teži disciplinski prestup. No, u takvom postupanju nerijetko prepoznamo i elemente nekog od krivičnih djela protiv službene dužnosti, te je stoga pravilna pravna kvalifikacija kršenja od odlučujuće važnosti.

- **Kojih se zahtjeva etičkog i profesionalnog postupanja treba pridržavati student pravnog fakulteta prilikom obavljanja stručne prakse u pravosuđu i advokaturi?**

Studenti koji obavljaju praksu u pravosuđu i advokaturi prvenstveno se moraju pridržavati profesionalnih standarda ponašanja koji se odnose na zaštitu povjerljivih podataka, odnosno obavezu čuvanja advokatske tajne. Zakonodavni okvir koji se odnosi na ovu oblast čini Zakon o zaštiti tajnih podataka²⁰, Zakon o zaštiti ličnih podataka²¹ i Zakon o advokaturi.

Povjerljivi podaci su svi oni podaci koji se odnose na državne interese, ali i oni koji se odnose na lične podatke o strankama i okolnostima slučaja. Kršenje zabrane odavanja povjerljivih informacija, odnosno advokatske tajne predstavlja težu povredu službene dužnosti, a u slučaju težih posljedica i krivično djelo.

U pogledu drugih zahtjeva profesionalnog postupanja, u priloženoj tabeli predstavljeni su, s jedne strane, konkretni primjeri neprofesionalnog ponašanja koji su najčešći, dok su s druge strane predstavljeni primjeri profesionalnog postupanja u istoj situaciji kojih bi se studenti trebali pridržavati.

20 ("Službeni glasnik BiH", br. 54/05 i br. 12/09)

21 ("Službeni glasnik BiH", br. 49/06, 76/11 i 89/2011)

NEPROFESIONALNO	PROFESIONALNO
Neopravdano kašnjenje	Dolazak ranije ili pravovremeno obavještanje o kašnjenju
Ogovaranje kolega	Razgovor o profesionalnim temama ili časkanje
Korištenje mobitela dok vam se drugi obraćaju ili govore o nečemu što vas se tiče	Puna posvećenost sagovorniku ili onome ko vam se obraća s namjerom da vas nečemu nauči ili da vam nešto saopšti
Neprikladno ili ekstravagantno odijevanje	Poštivanje kodeksa oblačenja koji je prihvaćen unutar organizacije
Dopuštanje da lične situacije i emocije utiču na vaše odluke	Rasuđivanje s aspekta profesionalnih i etičkih standarda, pravila struke i znanja
Okrivljavanje drugih za postupke koje sami učinimo i njihove ishode	Razvoj vlastite odgovornosti i sposobnosti donošenja odluka uz prihvaćanje posljedica

- **Razmislite i porazgovarajte sa vašim mentorom, o sljedećim situacijama s aspekta etike i profesionalizma:**

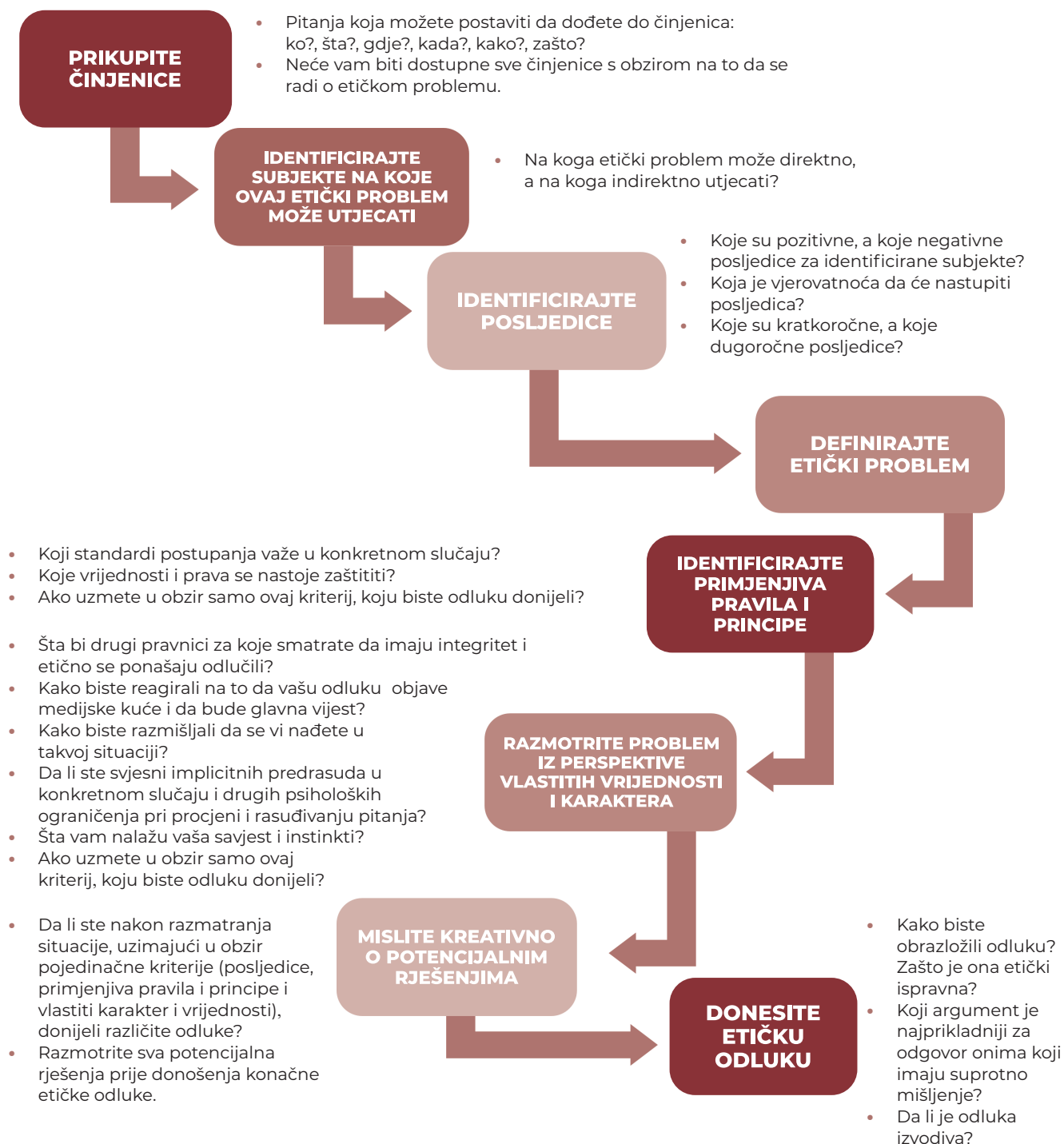
1. Sudija S.M. postavljen je na predmet protiv L.D. za krivično djelo razbojništva. U postupku je L.D. zastupao A.B., poznati advokat iz istog grada. Neposredno pred početak glavnog pretresa, tužilaštvo je pokrenulo postupak izuzimanja sudije S.M. zbog toga što su došli do saznanja o vezama između sudije S.M. i advokata A.B. Naime, sudija i advokat su svake godine tokom višegodišnjeg perioda učestvovali u konferenciji i treningu za pravnike, gdje su jednom prilikom dijelili i hotelsku sobu zbog greške u rezervacijama. U toku navedenih konferencija, sudija i advokat su često zajednički doručkovali, a ta druženja su rezultirala publikacijom zajedničkog naučnog rada na temu "Etika u sudnici".
 - o Da li u ovom slučaju postoje dovoljni osnovi za izuzimanje sudije sa ovog postupka?
 - o Na osnovu čega se procjenjuje relevantnost navedenih činjenica za izuzeće sudije?
2. Sudija i advokat iz prethodnog primjera nisu nikada dijelili hotelsku sobu, ali su objavili zajednički naučni rad nakon 3 godine učešća na istoj konferenciji i treningu za pravnike. Da li to mijenja prirodu njihovog odnosa i relevantnost za postupak izuzeća sudije?
 - o Da li u ovom slučaju postoje dovoljni osnovi za izuzimanje sudije sa ovog postupka?
 - o Na osnovu čega se procjenjuje relevantnost navedenih činjenica za izuzeće sudije?

3. Sudija i advokat iz prethodnog primjera nisu napisali zajednički rad, niti su dijelili hotelsku sobu, ali su redovno zajedno učestvovali na konferenciji za sudije i advokate, a prilikom grupnih obroka svih učesnika, sjedili su ili jedan do drugog ili u neposrednoj blizini, gdje su raspravljali o raznim profesionalnim temama sa kolegama. Da li to mijenja prirodu njihovog odnosa i relevantnost za postupak izuzeća sudije?
- o Da li u ovom slučaju postoje dovoljni osnovi za izuzimanje sudije sa ovog postupka?
 - o Na osnovu čega se procjenjuje relevantnost navedenih činjenica za izuzeće sudije?

- **Uputstvo za samostalno analiziranje slučaja s aspekta etike i profesionalizma**

- o Pri analiziranju slučaja koristite Vodič za donošenje etičkih odluka.²² Naime, Vodič predstavlja praktični alat koji problematizira proces donošenja etičkih odluka. Prolaskom kroz svaki od ovih koraka uspješno ćete ostvariti cilj učenja etike i profesionalizma – razvoj kompetencija u procesu etičkog prosuđivanja. Sposobnost samostalnog etičkog rasuđivanja i buđenje svijesti o važnosti konstantnog preispitivanja odluka u pravu sa stanovišta etike i profesionalizma postići ćete praćenjem smjernica ovog modela pri analiziranju konkretnih slučajeva i usvajanjem pristupa etici i profesionalizmu kao procesu prosuđivanja. Time se u određenoj mjeri odmičete od tradicionalnog shvatanja etike i profesionalizma kao skupa pravila i standarda, a istovremeno usvajate i nadograđujete shvatanje koje etiku i profesionalizam izjednačava s pravnim vještinama koje se jednostavno mogu uvježbati praksom.

22 Vodič za donošenje etičkih odluka predstavljen u ovom priručniku je prilagođena verzija: Steps of the Ethical Decision Making Process – KU School of Business – The University of Kansas, Dostupno na: https://research.ku.edu/sites/research.ku.edu/files/docs/EESE_EthicalDecisionmakingFramework.pdf; Davis M., Ethics and the university, New York (1999), Routledge. Dostupno na: <https://cdn.auckland.ac.nz/assets/education/about/schools/tchldv/docs/practicum/Seven%20step%20guide%20to%20ethical%20decisions.pdf>, pristupljeno 05.05.2023.

3.1.2.2. Praktična obuka

Praktična obuka sastoji se iz različitih aktivnosti i radnih zadataka koje ćete obavljati pod nadzorom mentora. Stručna praksa jedinstveno je iskustvo koje omogućava primjenu naučenih teorijskih koncepata u realnom radnom okruženju. Preporuka je da se, u dogovoru sa mentorom, odrede ciljevi stručne studentske prakse odnosno konkretne pravne vještine koje želite savladati. Za ovu fazu stručne prakse pripremljena je posebna vježba samorefleksije (*#5 Razvoj strategije za unapređenje znanja i vještina na osnovu povratne informacije mentora*). Stručna studentska praksa, rad na konkretnim radnim zadacima iz djelokruga institucije i povratna informacija mentora prilika je za razvoj različitih praktičnih pravnih vještina među kojima se po važnosti ističu sljedeće:

- Vještine pravnog analiziranja;
- Vještine pravnog istraživanja;
- Vještine pravnog pisanja;
- Vještine pravnog zastupanja i učešća u procesnim radnjama.

Na mentoru je da dodjeljuje radne zadatke, pri čemu će voditi računa da proces dodjele radnih zadataka bude efikasan. Ipak, u procesu dodjele zadataka uloga studenta treba biti aktivna pa tako studenti trebaju blagovremeno sa svojim mentorom razjasniti sljedeće detalje kako bi se osiguralo efikasno i uspješno obavljanje zadataka:

- realnom vremenskom okviru u kojem zadatak treba biti dovršen;
- poželjnoj formi u kojoj se zadatak treba završiti;
- svrsi tog zadatka i praktičnim pravnim vještinama koje se tim zadatkom uče/unapređuju;
- osobi kojoj se pored mentora student može obratiti za pitanja, način i vrijeme kontaktiranja mentora i osobe za podršku.

U priloženoj tabeli mogu se pronaći smjernice i pitanja koja će vam biti od pomoći u procesu razvoja konkretnih praktičnih pravnih vještina.

I VJEŠTINE PRAVNOG ANALIZIRANJA

Formalna analiza pravnih akata	Upoznavanje sa podzakonskim aktom Jedinствена pravila za izradu pravnih propisa u institucijama BiH ²³ , Pravila i postupci za izradu zakona i drugih propisa FBiH ²⁴ , Pravila normativno-pravne tehnike za izradu zakona i drugih propisa RS ²⁵ , u kojima su sadržana osnovna pravila nomotehnike
	Upoznavanje sa obaveznim elementima pojedinačnih pravnih akata i odluka u postupku
Materijalna analiza	Identificiranje pravnih elemenata norme, primjenjivog prava i primjena prava na činjenični opis/konkretnu situaciju
	Primjena metode univerzalne pravne analize (<i>vidi poglavlje V</i>) ²⁶
	Razumijevanje ključnih detalja i pitanja u vezi sa činjeničnim i pravnim pitanjem odgovorom na pitanja: ko, šta, kada, zašto?

II VJEŠTINE PRAVNOG ISTRAŽIVANJA

Strategija istraživanja	Polazno odredište: razumijevanje ključnih detalja i pitanja u vezi sa činjeničnim i pravnim pitanjem koje se treba istražiti (identificiranje sljedećih ključnih činjenica u vezi sa konkretnim slučajem: ko, šta, kada, zašto) – pravna analiza.
	Postoji li određeni metod (sredstvo) istraživanja koji se treba primijeniti?
	Postoji li specifično pitanje na koje se treba fokusirati?
	Postoje li posebni izvori ili materijali s kojima se treba upoznati?
	Želi li mentor objektivan zaključak ili zalaganje za određenu poziciju?
	Postoji li relevantna zakonodavna historija o kojoj bi trebali biti informirani ili bi trebali istraživati?
	Koja vrsta pravnih propisa i propisi kojeg nivoa su predmet istraživanja (npr. državni zakon, entitetski, pravilnik itd.)?
Pozadinske informacije	Postoje li informacije o ovom predmetu/klijentu temi u kancelariji (npr. spisi predmeta ili prethodno istraživanje)?
Rokovi	Kada zadatak treba da bude završen (npr. okvirni rok za nacrt, konačni rok)?
	Da li je ovaj zadatak prioritet u odnosu na druge zadatke?

23 ("Službeni glasnik BiH", br. 11/05, 58/14 i 60/14)

24 ("Službene novine Federacije BiH", broj 71/14)

25 ("Službeni glasnik RS", broj 16/06)

26 Vodič za korištenje metoda univerzalne pravne analize nalazi se u poglavlju 5.7. ovog Priručnika (obrazac 5.7.).

Povratna informacija	Koliko često treba informirati mentora o napretku s radom?
	Koji način komunikacije je poželjan: neposredno, e-mail, telefon?
III VJEŠTINE PRAVNOG PISANJA	
Struktura i stil	Zlatno pravilo pravnog pisanja: <i>“Ako ne možete nešto objasniti jednostavno, onda to ne razumijete dovoljno dobro.”</i>
	Za koga i s kojom svrhom se piše?
	Da li će konkretan pisani zadatak vidjeti samo mentor ili i neko drugi?
	Na koji način se konkretan zadatak uklapa u cjelokupan slučaj?
	Postoji li određeni format koji se treba koristiti prilikom pisanja? Postoje li određeni urneci i obrasci koji se mogu koristiti?
	Koji stepen formalnosti se zahtjeva u konkretnom slučaju?
IV VJEŠTINE PRAVNOG ZASTUPANJA I UČEŠĆA U PROCESNIM RADNJAMA	
Komunikacijske vještine i vještine javnog govora	Unapređenje općih komunikacijskih vještina pomoću: aktivnog slušanja sagovornika, empatije-razumijevanje osjećaja i pozicije drugog, razumijevanje signala neverbalne komunikacije, priprema za javni govor i nastup pred većim brojem slušatelja.
	Kritičko praćenje načina komunikacije i ponašanja mentora prilikom zastupanja uz razumijevanje svrsishodnosti određenih radnji i ponašanja.
	Razvijanje sposobnosti uvjerljivog komuniciranja koje je usmjereno na dobijanje podrške slušatelja i ostvarenja vlastitih ciljeva uz prethodno određivanje ideje koja se želi komunicirati, korištenje što jasnijih i jednostavnijih fraza, vođenje računa o vlastitom držanju prilikom komuniciranja na način koji odražava samopouzdanje, uvjerljivost i iskrenost govornika, te izbjegavanje poštapalica.
Strukturirano praćenje ročišta i drugih radnji	<p>Bilježenje vlastitih opažanja uz bilježenje detalja o sljedećem:</p> <ul style="list-style-type: none"> - datum održavanja ročišta/preduzimanja radnje, - podaci o strankama, ovlaštenim licima, - način otvaranja zasjedanja, - koji dokazi su izvedeni, koji dokazi nisu prihvaćeni i zašto. <p>Napišite kako mislite da će se proces odvijati u nastavku i prijedlog aktivnosti koje bi vaš mentor trebao preduzeti da bude uspješan u konkretnom predmetu.</p>

3.1.3. Završna faza – faza razdvajanja i evaluacije

Student je u sklopu prethodne faze bio u prilici, uz podršku mentora, unaprijedi znanja i vještine u dva ključna segmenta. U sklopu završne faze, na kraju obavljanja stručne prakse, mentor bi trebao ispuniti evaluaciju kojom ocjenjuje rad studenta i podnijeti je odgovornom nastavniku na pravnom fakultetu. U skladu s primjerima najbolje međunarodne prakse, studentu bi isto tako trebalo omogućiti da pruži vlastitu ocjenu obavljanja stručne prakse i angažmana mentora.

U sklopu poglavlja 4 ovog priručnika sadržani su obrasci koji se mogu koristiti u ovu svrhu, i to:

- 1) Obrasci koji se koriste prije početka studentske prakse: Izjava o saglasnosti mentora i studenta o obavljenoj stručnoj praksi (5.1), Izjava o tajnosti podataka (5.2)
- 2) Obrasci namijenjeni za upotrebu tokom i nakon završene studentske prakse: Dnevnik rada (5.3.), Potvrda o obavljenoj stručnoj praksi (5.4.) i primjer Pisma preporuke (5.5.)
- 3) Vježbe samorefleksije prije, tokom i nakon obavljene stručne studentske prakse (5.6.).

IV LISTA PRAVNIH PITANJA I ZADATAKA PRILIKOM OBAVLJANJA STUDENTSKE PRAKSE

Kao što je prethodno navedeno, cilj stručne studentske prakse između ostalog je da se omogući praktična obuka i razviju početne vještine koje se mogu odnositi na profesionalizam i etiku, komunikaciju (usmenu i pismenu), analitički rad, pravno istraživanje, pravno pisanje i odlučivanje, upravljanje predmetima, informiranje stranaka i drugo. Prilikom obavljanja studentske prakse u sudu, tužilaštvu ili kod advokata/u advokatskoj kancelariji, studenti su u mogućnosti da sa mentorima pređu niz različitih tematskih oblasti i dotaknu se pojedinačnih pravnih pitanja u okviru njih. Kroz obavljanje radnih zadataka u sklopu stručne prakse u sudu, tužilaštvu ili advokaturi student prava stiče praktične vještine, odnosno kompetencije iskustvenog osposobljavanja.

Naime, u skladu s pravilima pravosudnih institucija u kojima se obavlja studentska praksa, studenti formalnopravno neće moći učestvovati u nekim procesnim radnjama (npr. izrada zapisnika, izrada presuda itd.), te je zbog toga bitno da studenti na praksu dođu spremni sa pitanjima na osnovu kojih mentor studentu može zadati sedmični zadatak na kojem će uz mentorovu podršku raditi, te zasigurno steći korisna znanja i vještine koje će im poslužiti tokom studija i u budućem radu. S tim u vezi ovo poglavlje je namijenjeno da služi kao inspiracija studentima, da u okviru pojedinačnih tematskih oblasti, imaju primjere pitanja koje mogu postaviti mentorima, ali i tema za razgovor i diskusiju.

4.1. Okvirni plan i prijedlog aktivnosti za obavljanje studentske prakse

Studentska praksa na sudu/tužilaštvu/advokaturi može da traje od nekoliko sedmica do jednog ili dva mjeseca, a u skladu s odlukama koje donose pravni fakulteti. S tim u vezi, mentori u većini slučajeva nemaju mogućnost sa studentom prelaziti jedan predmet od

početka do kraja, te je zato vrlo važno pripremiti konkretna pitanja koja se tiču polja interesovanja studenta, kako bi se studentska praksa iskoristila u što većem obimu. Na primjer, ukoliko student praksu obavlja u krivičnom odjeljenju suda, pitanja koja će pripremiti za mentora trebaju da budu fokusirana na proširivanje stečenog znanja sa predmeta Krivično pravo i Krivično procesno pravo, kako bi student stekao dodatna znanja i ista u praktičnom smislu proširio sa npr. vještinama zastupanja u krivičnom postupku. Uloga mentora u tom pogledu je da studentu omogući uvid u spis, te objasni sve pravne institute i procese sa kojima se student upoznao na nastavi. Obaveza studenta je da mentora upozna sa sadržajem stečenih znanja iz tih predmeta, te podijeli dileme ukoliko mu prilikom učenja nešto nije bilo jasno ili dovoljno slikovito. Važnost pripreme pitanja za mentora je utoliko bitna jer mentoru daje okvir unutar kojeg može nadograđivati studentovo znanje. Uloga mentora je da nadgleda rad, daje sugestije, korigira i razgovara sa studentom o pristupima koji se koriste kako bi se određena aktivnost uspješno provela.

Okvirna pitanja za razgovor prilikom obavljanja studentske prakse predstavljena su u formi tabele u nastavku, a navedeni su i primjeri aktivnosti unutar pet zasebnih tematskih oblasti. Bitno je napomenuti da nabrojana pitanja i aktivnosti isključivo predstavljaju smjernicu ili primjere koje studenti trebaju da primjenjuju uzimajući u obzir oblast studentske prakse i predmet iz kojeg obavljaju studentsku praksu, ukoliko je praksa tako koncipirana.

4.2. Lista pravnih pitanja i zadataka prilikom obavljanja studentske prakse

PРАВNA OBLAST	PRIJEDLOG PITANJA		
	SUD	TUŽILAŠTVO	ADVOKATURA
Profesionalna odgovornost i etički standardi	Vidi prijedlog pitanja, poglavlje 3.1.2.1.		
Organizacija rada	1. Koja su pravila unutrašnjeg sudskog poslovanja, organizacije i rada suda (pisarna i prijemne kancelarije suda)? 2. Kako je organiziran sud u pogledu nosilaca sudijskih funkcija i koje poslove obavljaju sudski službenici?	1. Koja su pravila unutrašnje organizacije i rada tužilaštva? 2. Kako je organizirano tužilaštvo u pogledu rada nosilaca tužilačkih funkcija i koje poslove obavljaju tužilački službenici? 3. Kako se vode i dodjeljuju predmeti?	1. Ko organizuje rad advokata, advokatskih kancelarija i advokatskih društava? 2. Kako advokati vode spise? 3. Kako se postaje advokatski pripravnik i advokatski stručni saradnik?
Učešće u procesnim radnjama	1. Kada sud šalje poziv za ročište? 2. Šta je sadržaj zapisnika? 3. Da li stranke mogu odbiti da potpišu zapisnik? 3. Kako sudija cijeni dokaze u postupku odlučivanja po optužnici/tužbi? (npr. nadležnost, uzročna veza dokaza i dr.).	1. Koje se radnje obavljaju prilikom saslušanja svjedoka? Kako se osigurava zaštita svjedoka? 2. Šta se radi kao priprema za ročište? 3. Kako se vrši uvid u spis tužilačkog predmeta i na šta se treba obratiti pažnja prilikom razgledanja dokaza?	1. Šta se desi nakon što sud pošalje poziv za ročište, šta ako je advokat spriječen da pristupi? 2. Šta je najvažnije imati na umu prilikom razgovora s klijentima? 3. Šta sadrži zapisnik sa ročišta i da li advokat može odbiti da ga potpiše? 4. Kako se vrši uvid u spis predmeta i razgledanje dokaza?

PRAVNA OBLAST	PRIJEDLOG PITANJA		
	SUD	TUŽILAŠTVO	ADVOKATURA
<p>Istraživanje činjeničnih i pravnih pitanja</p>	<p>1. Kako se vrši pregled/analiza i/ili rezimiranje relevantnih materijalnih dokaza (zapisnika, izvještaja, ugovora, potvrda, nalaza vještaka i drugih dokumenata, kao i oduzetih predmeta) te ostale dokumentacije iz spisa?</p> <p>2. Kakva su materijalna, a kakva procesna pitanja o kojima sudija mora voditi računa?</p> <p>3. Da li i u kojoj mjeri sudija primjenjuje sudsku praksu na konkretan slučaj?</p> <p>4. Kako sudija istražuje za konkretan slučaj, koje relevantne izvore konsultuje, da li konsultuje kolege sudije za određene predmete?</p>	<p>1. Kako tužilac vrši pregled/analizu i/ili rezimiranje relevantnih materijalnih dokaza (zapisnika, izvještaja, ugovora, potvrda, nalaza vještaka i drugih dokumenata, kao i oduzetih predmeta) te ostale dokumentacije iz spisa?</p> <p>2. Kakva su materijalna, a kakva procesna pitanja o kojima tužilac mora voditi računa?</p> <p>3. Da li i u kojoj mjeri tužilac primjenjuje sudsku praksu na konkretan slučaj?</p> <p>4. Kako tužilac istražuje za konkretan slučaj, koje relevantne izvore konsultuje, i koga ispituje?</p>	<p>1. Kako advokat koristi sudsku praksu u svom radu?</p> <p>2. Kako advokat analizira materijalne dokaze iz spisa?</p> <p>3. Da li prilikom pisanja podnesaka, advokat koristi međunarodne izvore prava?</p> <p>4. Da li advokat može konsultovati sudije ili tužioce o određenoj pravnoj normi?</p>
<p>Pisanje pravnih dokumenata – u vidu vježbe na osnovu stvarnog ili fiktivnog spisa</p> <p><i>*Prijedlozi određenih pravnih zadataka prilikom obavljanja prakse</i></p>	<p>1. Izrada sporazuma o priznanju krivnje, zahtjeva tužioca za izdavanje kaznenog naloga;</p> <p>2. Izrada dopisa i odgovora u postupku upravljanja i postupanja po spisu.</p>	<p>1. Izrada nacrtu naredbi;</p> <p>2. Izrada nacrtu rješenja;</p> <p>3. Izrada nacrtu optužnice;</p> <p>5. Izrada nacrtu uvodne riječi/izlaganja i završne riječi/izlaganja.</p>	<p>1. Pomoć u davanju usmenih i pismenih pravnih savjeta i mišljenja;</p> <p>2. Sastavljanje tužbi, prijedloga i drugih inicijalnih podnesaka, zahtjeva, molbi, pravnih lijekova, predstavki i drugih podnesaka;</p> <p>3. Sastavljanje ugovora, općih i pojedinačnih akata i drugih isprava;</p> <p>4. Izrada podnesaka za preinaku i povlačenje tužbenog zahtjeva;</p> <p>5. Izrada dopisa.</p>

V OBRASCI ZA UPOTREBU

5.1. Izjava o saglasnosti mentora i studenta o obavljanju stručne studentske prakse

Izvor: obrazac preuzet i prilagođen iz "Goals Chart and Field Supervision Agreement: Externship Program – Spring Semester 2019", Seattle University School of Law & "University of Idaho College of Law Externship Agreement", University of Idaho College of Law.

Odjeljak I

Ime i prezime studenta Naziv suda/tužilaštva/advokata – advokatske kancelarije

Potpis studenta

Datum

Ime i prezime mentora

Datum

Potpis mentora

Datum

Odjeljak II – Napomena mentorima

Hvala vam što ste pristali da nadgledate i podučavate studenta prava, pri čemu mu dajete mogućnost da stečeno teorijsko znanje usavršava i transformira u znanje primjenjivo u praksi. Mentorstvo zahtijeva vrijeme i trud i cijenimo vašu spremnost da doprinesete praktičnom osposobljavanju studenata pravnih fakulteta, s ciljem da postanu budući etički korektni i sposobni profesionalci. U ovoj izjavi izloženi su minimalni standardi koji uređuju odnos između mentora i studenta. Svrha saglašavanja mentora i studenta s navedenim standardima i zahtjevima jeste da se osigura efikasno planiranje i provođenje aktivnosti stručne studentske prakse, kao i stabilan i funkcionalan odnos između mentora i studenta u svim fazama mentorskog odnosa.

Odjeljak III – Izjave strana

I) IZJAVA MENTORA/ICE

UPOZNAVANJE S PRIRUČNIKOM ZA MENTORE O OBAVLJANJU STRUČNE PRAKSE:

Uzimajući u obzir karakteristike i važnost mentorskog odnosa, a s ciljem informiranja vlastitih praksi i pristupa u mentorstvu, ovom izjavom volje suglasan sam da se upoznam s Priručnikom za mentore o obavljanju stručne prakse studenta u pravosudnim institucijama i advokaturi (u daljem tekstu: Priručnik).

ORIJENTACIJA: Pristajem da održim orijentacijski sastanak sa studentom na kojem će mu se pružiti osnovne informacije o nadležnostima/vrsti pravnih poslova kojima se bavi institucija ili advokatska kancelarija u kojoj sam zaposlen/a, internim politikama i procedurama rada, standardima profesionalnog ponašanja i oblačenja i drugim pojedinostima koje će mu pomoći da se adaptira na radno okruženje.

PROFESIONALIZAM I ETIKA: Saglasan sam da kreiram mogućnosti za ostvarenje cilja stručne prakse koji se odnosi na uvođenje studenta u svijet profesionalnih pravnika i podučavanje o važnosti profesionalnog i etičkog postupanja. U skladu s tim, prije dodjele prvih radnih zadataka posvetit ću dovoljno vremena da studenta upoznam s kodeksima sudijske, tužilačke ili advokatske etike. Razgovor o ovoj temi mogu uključiti i u orijentacijski sastanak. Svjestan sam da je za studenta naročito važno da dobije dobra uputstva o razumijevanju pitanja povjerljivosti podataka i izbjegavanja sukoba interesa, a za ostala pitanja iz ove oblasti dovoljne su opće smjernice koje će mu pomoći u samostalnom tumačenju i primjeni profesionalnih i etičkih standarda i pravila.

RAZVOJ PRAKTIČNIH PRAVNIH VJEŠTINA: Pristajem da osiguram studentu što više mogućnosti da stekne praktično pravno iskustvo i razvije praktične pravne vještine koje će mu biti korisne u daljem profesionalnom razvoju.

RADNI ZADACI: Pristajem da organiziram rad tako da student obavlja raznolike i suštinski pravne zadatke. Pri tome ću nastojati da upoznam studenta sa sistemom dodjele radnih zadataka i da mu pružim jasne smjernice i rokove za izvršenje tih zadataka. Kao vodič ću koristiti listu radnih zadataka iz Priručnika za mentore uz prilagodbu zadataka nivou pravnog obrazovanja na kojem se student nalazi.

OGRANIČEN RAD NA ADMINISTRATIVNIM POSLOVIMA: Svjestan sam da bi obavljanje strogo administrativnih i drugih poslova koji nisu usmjereni na razvoj praktičnih pravnih vještina i usvajanje profesionalnih i etičkih standarda ponašanja trebalo biti iznimka tokom obavljanja stručne prakse.

ADEKVATNI RADNI USLOVI: Pristajem da osiguram dostojan radni prostor za studenta na istoj lokaciji gdje se nalazi moje mjesto rada, kao i pristup resursima neophodnim za obavljanje stručne prakse (npr. uredski sto, telefon, računar s pristupom internetu, kopir aparat).

REDOVNA I OTVORENA KOMUNIKACIJA: Nastojat ću održavati redovan kontakt sa studentom kako bih razgovarao s njim o dodijeljenim zadacima i njegovim iskustvima. Premda je naš odnos prije svega profesionalan, svjestan sam važnosti da istovremeno budem pristupačan i otvoren u komunikaciji te da studentu dam mogućnost da iznese vlastita zapažanja i iskustva.

SUPERVIZIJA: Prihvatam odgovornost da obavljam adekvatan nadzor nad radom studenta tokom obavljanja stručne prakse. Saglasan sam da kao mentor radim prije svega na usmjeravanju razvoja profesionalnih vještina studenta, ali i da radim na izgradnji dobrog odnosa sa studentom kako bih mu istovremeno pružio neophodnu podršku.

POVRATNE INFORMACIJE: Pristajem da studentu pružam redovne, individualne i konstruktivne povratne informacije/komentare nakon svakog obavljenog radnog zadataka.

ZAVRŠNA EVALUACIJA: Nakon završetka studentske prakse preuzimam obavezu ispunjavanja Evaluacijskog formulara za ocjenu studenta, u okviru kojeg ću dati konačnu ocjenu profesionalnog napretka studenta.

II) IZJAVA STUDENTA/ICE

KODEKS PONAŠANJA I ODIJEVANJA: Pristajem slijediti upute i pravovremeno tražiti pojašnjenja i savjete vezane za profesionalno postupanje i odijevanje prilikom obavljanja studentske prakse. U odnosu prema svom mentoru, svojim kolegama i strankama postupat ću ljubazno i profesionalno. Dodijeljeno mjesto za rad ću održavati urednim i pažljivo ću rukovati predmetima koji su mi stavljeni na raspolaganje radi obavljanja radnih zadataka.

POVJERLJIVOST PODATAKA: Prihvatam obavezu da se upoznam sa standardima i pravilima vezanim za povjerljivost podataka. Na osnovu toga i uputstava mentora postupat ću s dužnom pažnjom pri prikupljanju i korištenju saznanja koja se klasificiraju kao povjerljivi podaci, a u skladu s obavezujućim pravilima i standardima.

SUKOB INTERESA: Prihvatam obavezu da se upoznam sa standardima i pravilima postupanja radi izbjegavanja sukoba interesa. Svaki radni zadatak ću nastojati preispitati s aspekta njegove usklađenosti s utvrđenim standardima i pravilima, te ću u slučaju potencijalnog sukoba interesa savjesno postupiti kako ti standardi i pravila nalažu.

ZAHTEJEVI PROFESIONALNOG I ETIČKOG POSTUPANJA: Prihvatam obavezu da se pažljivo upoznam s Kodeksom sudijske etike, odnosno Kodeksom tužilačke etike, ili s Kodeksom advokatske etike i drugim normativnim aktima koji uređuju ovu oblast, a u skladu sa zahtjevima radnog mjesta. Pored povjerljivosti podataka i sukoba interesa, nastojat ću da usvojim i primjenjujem i druge predviđene standarde i pravila profesionalnog postupanja u skladu s odgovarajućim kodeksom. Nastojat ću da kroz praktičnu obuku shvatim značaj i ulogu uspostavljenih standarda i pravila kako bi oni oblikovali donošenje mojih profesionalnih odluka u budućnosti tako da one budu etički korektne i služe javnom interesu.

RADNI ZADACI: Slijedit ću uputstva mentora u obavljanju radnih zadataka, kao i dogovorene rokove za njihov dovršetak.

RADNO VRIJEME: Poštovat ću dogovoreni raspored rada. U slučaju kašnjenja ili odsustva blagovremeno ću o tome obavijestiti svoga mentora.

KONSULTACIJE S MENTOROM: Koristit ću dogovoreno vrijeme za obavljanje konsultacija s mentorom i redovno ću ga izvještavati o statusu dodijeljenog radnog zadatka. Nastojat ću biti otvoren prema kritikama mentora i identificirati koje promjene trebam izvršiti. Prije konsultacija s mentorom adekvatno ću se pripremiti kako bih što bolje iskoristio predviđeno vrijeme.

SAMOREFLEKSIJA: Nastojat ću samoprocjenjivati svaki zadatak koji završim i o tome razgovarati sa svojim mentorom.

ZAVRŠNA EVALUACIJA: Nakon završetka stručne prakse preuzimam obavezu da ispunim Evaluacijski formular o obavljenoj stručnoj praksi i mentorstvu.

5.2. Izjava o povjerljivosti²⁷

Ja _____ izjavljujem da ću za vrijeme obavljanja studentske prakse u [*naziv pravosudne institucije ili advokatske kancelarije*], čuvati kao povjerljive sve podatke i informacije koje će mi tokom prakse biti dostupne, te da ih neću iznositi niti na bilo koji način otkriti ili učiniti dostupnim trećoj osobi.

Sve podatke i informacije koji mi budu dostupni za vrijeme obavljanja studentske prakse koristiti ću isključivo za ispunjavanje obaveza i zadataka koje mi u svrhu sticanja praktičnog iskustva dodijeli mentor pod čijim nadzorom ću obavljati studentsku praksu u [...]

Obavezu čuvanja povjerljivosti podataka i informacija, dužan sam poštivati i nakon okončanja studentske prakse u [...], u neograničenom vremenskom trajanju.

Ovu Izjavu dajem pod punom moralnom, materijalnom i krivičnom odgovornošću.

U _____, dana _____

Potpis studenta

²⁷ Priloženi obrazac Izjave o povjerljivosti koristi se prilikom obavljanja stručne studentske prakse u Kantonalnom tužilaštvu Kantona Sarajevo. Predmetni obrazac je identifikovan kao primjer dobre prakse u ovom pogledu. Obavezu davanje iste ili slične izjave predviđaju i druge institucije u kojima se obavlja stručna praksa.

5.3. Dnevnik rada²⁸

Student/Studentica: _____

Akadska godina: _____

Godina studija, semestar: _____

Studijski program: _____

Fakultet/Univerzitetski studij: _____

Naziv i sjedište pravnog subjekta u javnom, privatnom ili nevladinom sektoru u kojem se stručna praksa obavlja: _____

Period obavljanja stručne prakse: _____

Ukupno obavljeno dana i sati stručne prakse: _____

Mentor/Mentorica: _____

DATUM	SATI (OD-DO)	OPIS OBAVLJENIH POSLOVA
UKUPNO DNEVNO SATI:		
DATUM	SATI (OD-DO)	OPIS OBAVLJENIH POSLOVA
UKUPNO DNEVNO SATI:		
ZAPAŽANJA MENTORA/MENTORICE (pokazana stručna znanja i vještine, motivisanost, marljivost, prilagodljivost, komunikacijske vještine, vještine rada u timu i drugi relevantni podaci):		

Potpis mentora/mentorice: _____

28 Dnevnik rada stručne prakse preuzet je iz Pravilnika o studentskoj praksi za studente Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru. Predmetni obrazac je prepoznat kao primjer dobre prakse u ovom pogledu. Iste ili slične obrasce predviđaju i drugi pravni fakulteti.

5.4. Obrazac potvrde o obavljenoj stručnoj praksi²⁹

Ime i prezime mentora/mentorice: _____

Radno mjesto: _____

Naziv i sjedište pravnog subjekta u javnom, privatnom ili nevladinom sektoru u kojem je stručna praksa obavljena: _____

POTVRDA O OBAVLJENOJ STRUČNOJ PRAKSI
kojom se potvrđuje da je student/studentica

(ime i prezime studenta/studentice, broj indeksa, semestar/godina studija, studijski program, fakultet/univerzitetski studij)

Obavio/obavlja stručnu praksu za studente Pravnog fakulteta Univerziteta _____

Od _____ do _____

(dan, mjesec, godina) (dan, mjesec, godina)

Za vrijeme stručne prakse student/studentica je obavljao/obavljala sljedeće poslove:

(ukratko opisati poslove koje je student/studentica upoznao/upoznala i na kojima je radio/radila)

Stručna praksa je (zaokružiti):

- a) Uspješno obavljena
- b) Neuspješno obavljena
- c) Numerička ocjena dobivena za stručnu praksu (ukoliko je predviđeno studijskih programom-upisuje i potpisuje voditelj stručne prakse kao akademski mentor)

Voditelj stručne prakse kao akademski mentor

Mjesto i datum izdavanja potvrde: _____

Mentor/Mentorica/Ovlašteno lice: _____

²⁹ Obrazac preuzet iz Pravilnika o stručnoj praksi za studente Univerziteta "Džemal Bijedić u Mostaru", koji je identifikovan kao primjer dobre prakse.

5.5. Pismo preporuke za studente³⁰

Datum: _____

Ime, prezime i pozicija mentora/mentorice: _____

Institucija i sjedište u kojoj je obavljena praksa: _____

Poštovani,

Student/studentica _____ (ime i prezime, godina studija, broj indeksa studenta) je u periodu od _____ do _____ obavio/-la stručnu praksu u _____ (naziv institucije).

Tokom stručne prakse student/-ica je obavljao/-la sljedeće vrste poslova: _____.

Najviše interesovanja iskazao/-la je za poslove koji se odnose na _____.

Kao mentor/-mentorica studenta zapazio/-la sam da student/-ica ima _____ (odlično, dobro, zadovoljavajuće) znanje iz _____ (navesti oblast prava koja je bila primjenjiva u toku prakse).

Nadalje, student/-ica je iskazao _____ (izuzetan, dobar, zadovoljavajući) stepen sposobnosti prihvatanja kritike i želje za učenjem i napredovanjem.

Student je _____ (veoma uspješno/u većini slučajeva) pokazao/-la spremnost da preuzme dodijeljene zadatke, te da ih najvećoj mjeri samostalno dovrši u ugovorenom roku.

Student/-ica posjeduje _____ (odlične/zadovoljavajući nivo) interpersonalnih vještina, odnosno sposobnosti profesionalne komunikacije sa kolegama i klijentima/strankama.

U toku stručne prakse student je imao priliku da kroz rad na stvarnim predmetima razvija sljedeće praktične vještine: _____ (pravno istraživanje, pravna analiza, vještine zastupanja).

Kao mentor/-ica ocjenjujem da je student/-ica s obzirom na stepen teorijskog znanja, činjenicu da se radi o prvom iskustvu nalik radnom iskustvu i ograničeno trajanje studentske prakse razvio praktične pravne vještine koje će biti od koristi prilikom obavljanja pripravnništva i konkretnih radnih zadataka nakon završetka pravnog fakulteta.

Moj opći utisak o studentu/-ici je da je _____ (navesti specifične karakteristike i osobine koje su relevantne u procesu zapošljavanja)

Za sve dodatne informacije, možete me kontaktirati putem e-mail adrese: _____

Potpis mentora/mentorice:

30 Priloženo Pismo preporuke je primjer na koji način ga mentor, na molbu studenta ili samoinicijativno, može strukturirati.

5.6. Vježbe samorefleksije³¹

Samorefleksija prije početka studentske prakse važan je dio vašeg iskustva učenja i ličnog i profesionalnog razvoja. Procjenom vlastitih sposobnosti, očekivanja, stavova, pa čak i podsvjesnih predrasuda pomoći će vam da se na najbolji način pripremite za stručnu studentsku praksu te da definirate vlastite ciljeve koji će biti vaša vodilja tokom iskustva praktičnog osposobljavanja.

#1 Identificiranje znanja i vještina koje već posjeduješ

Imajte na umu da ste tokom svog studiranja već stekli vrijedna teorijska znanja, a neki od vas su možda već imali priliku da kroz vannastavne aktivnosti, radni angažman ili slično, razvijaju i praktične pravne vještine. Vježbe samorefleksije u početnoj fazi poslužiti će vam da postanete svjesni svojih kompetencija i znanja koja posjedujete, kao i da identificirate iskustva koja vam mogu poslužiti da praksu obavite na najbolji mogući način.

Aktivnosti u kojima sam učestvovao	Šta sam naučio
Tri ključne stvari, vještine koje sam naučio a koje će mi biti od koristi tokom stručne prakse	
1.	
2.	
3.	

#2 Prilike za učenje i razvoj vještina

Koje radne zadatke očekuješ da ćeš obavljati tokom stručne studentske prakse? Razmisli o znanjima i vještinama koje već posjeduješ, a koje mogu biti korisne tokom obavljanja tih zadataka, te o znanjima i vještinama koje iziskuju dodatno usavršavanje.

³¹ Vježbe samorefleksije su preuzete i prilagođene iz publikacije objavljene od strane Kanadske advokatske komore: The Canadian Bar Association, Learning Law in Place: Experiential Learning Guide for Law Students (Part 2 – The Workbook).

Radni zadaci koje očekujem da ću dobiti	Znanja i vještine koje posjedujem, a koje će mi biti korisne
Vještine koje dodatno trebam usavršiti i razviti	
1.	
2.	
3.	

#3 Razvoj svijesti o sopstvenim stavovima i implicitnim predrasudama

Posjetite sljedeću internet stranicu <https://implicit.harvard.edu/implicit/takeatest.html> i uradite test (na engleskom jeziku) za otkrivanje implicitnih (nesvjesnih) predrasuda, koji je razvijen od strane Univerziteta Harvard u SAD. Test otkriva prisustvo implicitnih predrasuda u vezi sa različitim ličnim/grupnim karakteristikama, npr. dob, rod, etnicitet, invaliditet. Nakon što završite test, ukratko napišite šta mislite o rezultatima? Da li ste očekivali takve rezultate?

#4 Izgradnja profesionalnog identiteta

Upotpunite sljedeće rečenice:

1. Upisao sam pravni fakultet jer_____.
2. Nakon završetka studija planiram_____.
3. Stručna studentska praksa omogućit će mi da_____.
4. Tri ključne osobine koje posjeduje dobar pravnik su_____.

_____.

Samoprocjena tokom obavljanja studentske prakse omogućit će bolju kontrolu procesa učenja i razvoja vještina koje su vam potrebne za izgradnju vlastitog profesionalnog identiteta. Uz vježbu refleksije #5 koja će vam pomoći da pravilno odreagirate na povratnu informaciju i da je iskoristite na način da unaprijedite svoje znanje i rad, preporuka je da nakon svakog radnog dana zabilježite, u kratkim crtama, nova iskustva i znanja.

#5 Razvoj strategije za unapređenje znanja i vještina na osnovu povratne informacije mentora

Pravovremena i jasna povratna informacija ključna je za uspješno obavljanje stručne prakse i savladavanje novih znanja i vještina. Razmislite o ovim pitanjima prije i nakon što obavite razgovor sa svojim mentorom o rezultatima vašeg rada.

Povratna informacija	DA ✓	NE ✗
Da li sam zabilježio povratnu informaciju/komentar mentora koji se odnosi na propuste ili poboljšanje rada?		
Da li sam prekidao mentora kada je davao refleksiju na moj rad?		
Da li sam se osjećao kao da se moram opravdavati?		
Da li sam sažeo ono što mi je moj mentor rekao i ponovio kako bih utvrdio da sam dobro shvatio?		
Da li je povratna informacija bila korisna?		
Da li sam tražio dodatna pojašnjenja i prijedloge da poboljšam svoj rad?		
Da li sam rekao mentoru da želim da dobijem povratne informacije o svom radu?		
Ukoliko se nisam slagao sa komentarom, da li sam izrazio svoje mišljenje na miran način i tražio dodatni komentar?		
Da li sam se ponašao profesionalno?		
Da li se mentor ponašao profesionalno?		

Samoevaluacija nakon završetka studentske prakse pokazat će vam koliko ste bili organizirani tokom stručne prakse, da li ste bili vođeni vlastitim ciljevima učenja i profesionalnog razvoja, te da li ste uspostavili profesionalan i svrsishodan odnos sa mentorom. Vježbu #6 uradite nakon ponovnog razmatranja svojih odgovora iz prethodnih vježbi.

#6 Finalna samoevaluacija

	DA ✓	NE ✗
Prethodna procjena mojih znanja i vještina prije stručne prakse je bila realna.		
Imao sam otvorenu i dvosmjernu komunikaciju sa mentorom i nisam se ustručavao postavljati pitanja.		
Zabilježio sam i sažeo ono što mi je moj mentor rekao i ponovio kako bih utvrdio da sam dobro shvatio.		
Tokom obavljanja prakse bio sam proaktivan i konsultovao sam se sa mentorom kako bih poboljšao svoj rad.		
Sada imam jasniju sliku o svojim profesionalnim ciljevima.		
U svom CV ću navesti iskustvo obavljanja studentske prakse i u stanju sam predstaviti znanja i vještine koje sam usavršio i razvio.		
Moj odnos sa mentorom je bio profesionalan, Ponašao sam se profesionalno.		

5.7. Univerzalni metod pravne analize³²

Pravni element	= ≠	Činjenice	Komentar
(Izvršioc)	=	<i>N.N. zaposlen u</i>	
(Radnja učinjenja)	=	<i>Primio poklon (novac)</i>	
Cilj (posljedica)	?	<i>Propuštanje evidentiranja propusta od strane podređenih</i>	

32 Legal Analysis: There's a Template for That! Nancy J. White. 2019. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/335429898_Legal_Analysis_There's_a_Template_for_That, pristupljeno 17.04.2023.

Primjer primjene metode:

Primanje poklona i drugih oblika koristi iz člana 217. Krivičnog zakona BiH.

Određenje pravnih elemenata: Službeno ili odgovorno lice u institucijama Bosne i Hercegovine uključujući i strano službeno lice ili međunarodnog službenika ili arbitra ili sudiju porotnika (izvršioc), koje zahtijeva ili primi poklon ili kakvu drugu korist za sebe ili za drugo lice ili koje primi obećanje poklona ili kakve koristi za sebe ili za drugo lice (radnja), da u okviru svoje funkcije izvrši što ne bi smjelo izvršiti ili da ne izvrši što bi moralo izvršiti (cilj/posljedica) ili ko posreduje pri ovakvom podmićivanju službenog ili odgovornog lica (izvršioc i radnja), kazniće se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

Slučaj: N.N. zaposlen kao rukovodeći državni službenik nije evidentirao lakše povrede radnih dužnosti neposredno podređenog namještenika. Namještenik je u periodu od aprila do juna 2021. godine propuštao da izvrši poreznu kontrolu poreznog obveznika. Kontrole su naložene i obavljale su se u okviru redovnih godišnjih nenajavljenih kontrola. Namještenik je propustio izvršiti kontrolu subjekta što je evidentno iz toga što nije sačinjen zapisnik. Namješteniku je naloženo da izvrši 3 porezne kontrole u 4 poslovne jedinice poreznog obveznika, a niti o jednoj nije sačinjen odgovarajući zapisnik. Rukovodeći državni službenik je uočio propust u mjesecu julu pri sačinjavanju izvještaja upravnom odboru o izvršenim kontrolama poreznih obveznika no isti nije evidentirao u izvještaju. Na osnovu anonimne prijave tužilaštvu pristigle su informacije da je N.N. primio novac od poreznog obveznika uz posredovanje namještenika kako bi se porezni obveznik u potpunosti izuzeo iz predmetnog izvještaja.

Uputa za popunjavanje obrasca univerzalnog metoda pravne analize:

1. Upoznajte se sa konkretnim slučajem (čitanje spisa predmeta)
2. Odredite pravne elemente (subjekat, radnja, posljedica)
3. Identificirajte pravno relevantne činjenice koje se mogu podvući pod pravne elemente – da li je subjekat državni službenik? Ako jeste stavite znak jednakosti =
4. Ako ne postoje pravno relevantne činjenice koje možete podvući pod neki od pravnih elemenata stavite znak ≠.
5. Rubriku za komentare možete koristiti vi ili vaš mentor. Na primjer, nemamo informacija kojim dokaznim sredstvima je tužioc došao do saznanja da je primljen dar u vidu novca, pa zbog toga pravno relevantne činjenice treba naknadno istražiti, odnosno utvrditi.

LITERATURA

ABA Standards for Approval of Law Schools. (2016).

David I.C. Thomson. Defining Experiential Legal Education. (2015). Touro University.

Gregory L. Ogden. The Problem Method in Legal Education (1984). Journal of Legal Education.

Kelly S. Terr. Externships. A Signature Pedagogy for the Apprenticeship of Professional Identity and Purpose (2009). Journal of Legal Education.

Kodeks advokatske etike, Advokatska komora Federacije BiH, 2005.

Kodeks etike advokata Advokatske komore Republike Srpske, Advokatska komora RS, 2005.

Kodeks sudijske etike ("Sl. glasnik BiH", br. 13/06, 24/15 i 94/18).

Kodeks tužilačke etike ("Sl. glasnik BiH", br. 13/06 i 32/15).

Krivični zakon BiH ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 3/2003, 32/2003 - ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021 i 31/2023)

Krivični zakon FBiH ("Sl. novine FBiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017 i 31/2023)

Krivični zakon Republike Srpske ("Sl. glasnik RS", br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021 i 89/2021)

Learning Law in Place: Experiential Learning Guide for Law Students. (2019). The Canadian Bar Association.

Legal Analysis: There's a Template for That! Nancy J. White. 2019.

Less Talk, More Action: Improving Science Learning. The New York Times.

Pravilnik o stručnoj praksi za studente Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru. (2021).

Priručnik za mentore: obavljanje stručne prakse studenta/pripravnika u pravosudnim institucijama i advokaturi (2019). Nacionalni centar za državne sudove – Ured BiH.

Priručnik za primjenu Kodeksa sudijske etike i Kodeksa tužilačke etike. (2019)
Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH i USAID-ov Projekat pravosuđa u BiH.

Priručnik: Vještine zastupanja u krivičnom postupku – primjerak za nastavno osoblje. (2019) Nacionalni centar za državne sudove – Ured u BiH.

Schön DA. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. (1983). New York.

The International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI) (2016).
Guidelines for Internship Programs INTOSAI Capacity Building Committee

Zakon o advokaturi Federacije Bosne i Hercegovine (Sl. novine FBiH, br. 40/02,18/05, 68/05,42/11).

Zakon o advokaturi Republike Srpske (Sl. glasnik RS-a, br. 80/15).

Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (Sl. novine BiH, br. 3/03, 32/03 – ispr., 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 29/07, 53/07, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13 i 65/18).

Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine (Sl. novine FBiH, br. 35/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14 i 74/20).

Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske (Sl. glasnik RS-a, br. 53/12, 91/2017, 66/18 i 15/21).

Zakon o Visokom sudskom i tužilačkom vijeću Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 25/04, 93/05, 48/07 i 15/08)